

Kandidatuppsats i offentlig förvaltning, Policyanalys VT 2011

Förvaltningshögskolan, Göteborgs universitet

Examinator: Anette Gustafsson

Handledare: Sofie Cedstrand

Från Zigenarfrågan till Romers rätt

En diskursanalys av romer som politiskt problem

Oskar Briving & Andrea Hasselrot

GÖTEBORGS UNIVERSITET
FÖRVALTNINGSHÖGSKOLAN

Tack!

Vi vill rikta vårt tack till Sofie Cedstrand, vår fantastiska handledare, till Lars Karlsson, som i uppsatsens tidigare skede kom med matnyttiga råd och tips och till Bengt Hasselrot och Maria Kihlman för genomläsning och synpunkter!

Innehållsförteckning

1 Inledning	4
Romer, zigenare och tattare	6
Avgränsningar.....	6
Fortsatt disposition.....	7
2 Romer och staten	8
3 Teoretisk referensram	10
Diskursteorin och kampen i tillvaron	11
Postkolonialism – gränsdragningar och hierarkier	14
Frågeställningar	17
4 Forskningsdesign	18
Material	18
Metod.....	18
<i>Validitet och reliabilitet</i>	20
5 Analys	22
Zigenarfrågan (SOU 1956:43).....	22
<i>Ansvar</i>	22
<i>(Levnads)förbållanden</i>	24
<i>Utveckling</i>	25
Sammanfattning.....	27
Zigenare i Sverige: redogörelse över försöksverksamhet för utomnordiska zigenare samt förslag till åtgärder (Ds A 1975:8).....	27
<i>Ett större sammanhang</i>	28
<i>Kultur och anpassning</i>	29
<i>Inre kris och yttre förändringar</i>	31
<i>Motstånd</i>	32
Sammanfattning.....	34
Romers rätt – en strategi för romer i Sverige (SOU 2010:55).....	34
<i>Förbållningsätt</i>	34
<i>Rasism</i>	36
<i>Rättigheter</i>	38
Jämförelse.....	43
6 Avslutande diskussion	46
7 Referenser	48

1 Inledning

"All uppdelning av människor baserat på ursprung, fysiska drag (till exempel hudfärg), språkanvändning och/eller kultur/etnicitet är rasism". Detta menar Hanna Wikström, författare till boken "Etnicitet" (2009:108). Romer utgör idag en av Sveriges fem nationella minoriteter, vilket innebär att de har särskilda rättigheter i vårt samhälle – just för att de definieras som en etnisk grupp. Regeringen avsätter varje år pengar för att bevara romsk kultur och språk (prop. 2008/09:158), och på regeringens hemsida för minoritetspolitik fastställs att *"det allmänna har ett särskilt ansvar att skydda och främja de nationella minoritetsspråken och de nationella minoriteternas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur i Sverige"* (webbplats 1). Men betyder dessa särskilda rättigheter baserade på etnicitet att statens politik gentemot romer är rasistisk?

Det blir också problematiskt med en alltför bred definition av rasism då romers situation knappast blir bättre om vi inte talar om dem alls. Eller blir den det? Kanske är huvudproblemet att vi ser dem som en grupp, att vi talar om dem, att vi skapar politik speciellt riktad mot dem? Från statligt håll ifrågasätts dock inte att romer behöver hjälp, än mindre att politiken inte skulle vara rasistiskt.

Politik är på detta sätt komplext och svårt. Att inte göra någonting alls framstår sällan som ett bra alternativ. Men att formulera en politik kring en etnisk grupp är också mycket problematiskt. Å ena sidan kan det skapa en uppdelning av "vi" och "dem" som förstärker de problem politiken är ämnad att lösa. Men å andra sidan går det inte att uttala sig om diskriminering och särbehandling baserat på etnicitet om vi inte kategoriserar. Alla speciella åtgärder riktade mot en etnisk grupp innehar därmed en grundläggande paradox, dels skall staten värna om lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter för alla människor oavsett etniskt tillhörighet, men samtidigt vilar politikområdet på antaganden om människors olikhet (SOU 2005:41 s 7). Därför är det viktigt att studera hur staten konstruerar grupper. En intressant studie i relation till vår uppsats är tex Mörkenstams "Om Lapparnas privilegier – föreställningar om samiskhet i svensk samepolitik 1883-1997" (1999) som studerar svensk samepolitik utifrån samma utgångspunkter; staten måste hävda att gruppen skiljer sig från andra grupper för att kunna föra en politik gentemot dem. Hur grupper konstrueras får naturligtvis även reella konsekvenser i människors liv – vilket för oss ytterligare motiverar en sådan studie.

I utredningen "Romers rätt - en strategi för romer i Sverige" (SOU 2010:55) konstateras att utredningar om romer inte är ett nytt fenomen; att perspektivet *"tidigare varit majoritetssamhällets hantering av 'den andre'"* (ibid:17, vår kursivering). Detta konstaterande klargör att författarna

tycker att deras utredning klart skiljer sig från tidigare utredningar, och att deras perspektiv *inte* kommer vara majoritetssamhällets hantering av ”den andre”. Uttalandet väcker hos oss en viss nyfikenhet, har det offentligas syn på romer förändrats så mycket som det låter? Vi vill poängtera att politik, liksom utredningar, aldrig kan ses som neutrala ”lösningar” på en uppsättning neutrala ”problem”.

Syftet med denna studie är att genom en diskursteoretisk ansats visa hur gruppen romer har konstruerats som politiskt problem i offentliga utredningar mellan 1956 och 2010. Då offentliga utredningar är en del av beredningsarbetet för politiska beslut ser vi dessa dokument som en del i skapandet av en politisk fråga. På så sätt är de en del av problemformuleringsprocessen utifrån en policyanalytisk synsätt (jmf. Tedros 2008:33). Vår utgångspunkt är att det inte finns något objektivt sätt på vilken ”romfrågan” ska hanteras av staten, eller att den överhuvudtaget ska utgöra en särskild fråga. Uppenbarligen har dock den svenska staten sett, och ser, romer som en särskild grupp som behöver särskilda åtgärder. De utredningar vi utgår från i vår analys är ”Zigenarfrågan” (SOU 1956:43) ”Zigenare i Sverige: redogörelse över försöksverksamhet för utomnordiska zigenare samt förslag till åtgärder” (Ds A 1975:8) och ”Romers rätt – en strategi för romer i Sverige”(SOU 2010:55)¹. Vi uppfattar dessa dokument både som en avspeglning av historiska diskurser, men framförallt som en vidare påbyggnad av desamma.

Vår studie kommer delvis täcka ett tidsintervall som inte tidigare studerats, från 1970-talet och framåt. Uppsatsen har viss likhet med Montesino Parras avhandling ”Zigenarfrågan - intervention och romantik” (2002), som handlar om hur staten utformat sin zigenarpolitik. Avhandlingen kan framförallt ses som en deskriptiv studie av svensk zigenarpolitik från 1880 fram till 1970-talet². Vår studie motiveras för det första av att vi kommer gå djupare in i texterna och försöka hitta motsägelser och grundläggande antaganden, men också fokusera på skapandet av grupper och politiska problem. Då hon framförallt ser de offentliga dokumenten som en avspeglning av en historisk kontext, är tyngdpunkten och syftet med vår uppsats snarare att kartlägga *skapandet* av en viss syn, där texten har en mer aktiv roll.³

¹ Vi motiverar valet av dessa utredningar under ”avgränsningar”.

² En mer utvecklad genomgång av resultaten från denna avhandling finns under rubriken ”Romer och staten”.

³ Vi kommer att presentera våra frågeställningar efter teorikapitlet då dessa är kopplade till de teoretiska begrepp vi där introducerar.

Romer, zigenare och tattare

Vi kommer i huvudsak att använda ordet romer i denna uppsats. Ordet zigenare har på många sätt varit ett nedsättande ord som framförallt används om, och inte av romer (webbplats 2). Det har naturligtvis haft en speciell innebörd vid olika tider, vilket också gör övergången till ordet romer intressant då det speglar ett skifte av något slag. I analysen, och i viss mån i teorin, kommer vi att använda ordet zigenare då det används av författarna eller i utredningarna för att inte gå miste om den betydelse ordet där tillskrivs.

I politiska sammanhang har det ofta gjorts skillnad mellan zigenare och tattare, där tattarna sågs som ”uppblandade” zigenare. Både tattare och zigenare har varit föremål för statliga åtgärder, men vid olika tider. Tattarfrågan blev politisk kring förra sekelskiftet medan zigenarfrågan snarare formulerades vid 1900-talets mitt (Montesino Parra 2002:103). Denna uppsats kommer att fokusera på romer/zigenare, därmed inte sagt att gränsen för dessa grupper alltid är tydlig eller att kategorierna är absoluta i någon essentiell⁴ mening.

Avgränsningar

Vår analys börjar som sagt 1956 med den utredning som då görs av Statens offentliga utredningar. En annan möjlig startpunkt hade kunnat vara 1923 med utredningen ”Förslag till lag om lösdrivares behandling m.fl. författningar” (SOU:1923:2) som tar upp tattare och zigenare, framförallt i förhållande till lösdriveri som på den tiden var olagligt. På många sätt var förståelsen av romer vid denna tid starkt influerad av rasbiologin med bl.a. tvångssteriliseringar som resultat (Montesino Parra 2002:113). Att granska utredningar som inte lika entydigt förknippas med rasbiologi känns för oss mer relevant och utmanande. Det fanns säkert konkurrerande framställningar av problemet även runt 1920-talet, men vi tyckte att det är mer intressant att börja vid en tid som kanske både ”gör upp” med, men också reproducerar ”gamla” föreställningar och diskurser, en brytpunkt. Dessutom menar Montesino Parra att zigenarfrågan som sådan uppstod först på 1940-talet, innan dess togs zigenarna bara upp i relation till ”tattarfrågan” (ibid: 117). 1956 års utredning är då den första som formulerar det politiken också kom att kallas; ”zigenarfrågan”.

Fokus i denna uppsats kommer att vara statlig politik. Vi antar att de utredningar som görs vid olika tider kommer att få konsekvenser för lagstiftning och den förda politiken. Detta knyter an

⁴ Ett essentiellt perspektiv innebär att etnicitet ses som en medfödd egenskap (till skillnad från tex en social process). Se mer under rubriken ”Postkolonialism- gränsdragningar och kategorier”.

till diskussionen om var politik skapas; uppifrån (top-down) eller nerifrån (bottom-up)⁵. I och med vårt fokus på hur romer konstrueras i statliga utredningar antar vi ett top-down perspektiv. Detta betyder dock inte att vi förnekar eller förminskar betydelsen av den förda politiken på andra nivåer. Diskussionen om var politik skapas kan dock tyckas något förenklad, vi anser snarare att politik förs på flera nivåer samtidigt och att dessa nivåer förhåller sig och påverkas av varandra. I denna studie ryms dock inte olika nivåer av politisk aktivitet, vi nöjer oss helt enkelt med uppifrånperspektivet och hoppas istället att någon annan kan fylla denna forskningslucka.

Fortsatt disposition

I nästkommande avsnitt redogör vi för aktuell forskning om romer, som följs av vår teoretiska referensram. Teorikapitlet börjar med ett övergripande resonemang om poststrukturella teorier, för att sedan gå in mer specifikt på begrepp och teoriernas beståndsdelar under rubrikerna ”diskursteorin och kampen i tillvaron” och ”postkolonialism - gränsdragningar och hierarkier”. Teorikapitlet följs av våra frågeställningar som kommer styra analysen av empirin. Efter detta presenterar vi våra material- och metodval i kapitlet ”forskningsdesign” och i den sista, och kanske viktigaste delen av vår studie görs till slut analysen av det material vi valt. Uppsatsen avrundas med en jämförelse mellan utredningarna och allra sist en avslutande diskussion.

⁵ Top-down, dvs ett fokus på den centrala politiken och beslutsfattandet, till skillnad från ett bottom-up perspektiv som istället fokuserar på förvaltningen och närbyråkraters handlande och skapande av den faktiska politiken (Sannerstedt 2005:23). Vi är medvetna om att de utredningar vi kommer att studera inte alltid behöver stämma överens med den praktiska politik som utövas eller har utövats gentemot romer på andra nivåer.

2 Romer och staten

För att ytterligare förstå hur romer konstruerats av staten anser vi det nödvändigt att förhålla sig till tidigare forskning om romer. Relevant för vår uppsats är främst den forskning som rör förhållandet mellan det offentliga och romer. Vi väljer då bort forskning om tex romsk kultur och språk.

Forskning om romer har under senare år problematiserat statlig politik och tidigare forskning om romer, samt gruppens inneboende "essens" (se tex Acton 1974, Lucassen, Willems & Cottaar 1998, Montesino Parra 2002, Sjögren 2010). Det finns internationellt sett en uppsjö forskning om denna grupp samt hur de behandlats av staten och myndigheter i Europa. Det urval som här gjorts är därmed bara en liten del av det som finns att tillgå. Valen har gjorts framförallt med hjälp av den forskning Norma Montesino Parra ser som central i sin avhandling "Zigenarfrågan" (2002), men också med hjälp av Laura Palosuos (2008) inventering av forskning om romer i Sverige. Montesino Parra gör i sin avhandling en systematisk genomgång av svensk zigenarpolitik under perioden 1880-1970, med syfte att förklara hur staten utvecklade sin zigenarpolitik, vilken syn på gruppen detta speglade samt hur åtgärder legitimerades (Montesino Parra 2002:13).

Utländsk forskning som haft stor inverkan är bl.a. Thomas Actons bok "Gypsy politics and social change" (1974) som beskriver och problematiserar den engelska statens politik gentemot gruppen romer. Centralt i boken är bl.a. den enligt författaren återkommande diskussionen om vilka som är, och inte är zigenare, samt vilka konsekvenser detta fått för statlig politik, tex repressiva åtgärder för dem som inte platsar inom gruppen (Acton 1974:189ff). Detta hör ihop med den diskussion svenska staten fört om "tattare" respektive "zigenare", där tattare såg som uppblandade zigenare ovärdiga politiska åtgärder (Montesino Parra 2002: 77ff, Sjögren 2010: 141ff).

Montesino Parra beskriver två idétraditioner för hur zigenare porträtterats i både forskningen och av staten, nämligen en *interventionistisk* och en *romantisk* tradition. I den interventionistiska traditionen upprepas föreställningar om zigenare som primitiva och outvecklade, där statliga åtgärder behövs för att få denna grupp att bli en del av (det bättre) samhället (Montesino Parra 2002: 84f). Den andra traditionen, den romantiska, härstammar enligt författaren från en grupp intellektuella; "The Gypsy Lore Society" (bildades 1888 i England) där berättelsen om zigenarna blev fokus. Inom denna idétraditionen var gruppens ursprung, språk, levnadssätt och vad som *egentligen* utmärkte zigenarna som folkgrupp av intresse. The Gypsy Lore Society mystifierade romer och hävdade tex att gruppen representerade natur istället för civilisation, att ett typiskt

karaktärsdrag var deras ”äkta” kärlek till barnen osv (ibid:69ff). Beskrivningen av denna mystiska och naturnära grupp, hur deras kultur och levnadssätt såg ut var en avgörande tankegång kring uppdelningen av ”äkta” och ”oäkta” zigenare. Denna tradition har därför kommit att prägla forskning och politik riktad mot gruppen genom både rasbiologin och uppdelningen mellan zigenare och tattare (ibid).

Leo Lucassen menar i ”Gypsies and other itinerant groups” (1998) att det är statlig politik i olika länder som förklarar att romer överhuvudtaget utgör en grupp. Han argumenterar bl.a. för att resandet som typiskt karaktärsdrag inte bör tillskrivas alltför stor betydelse. Lucassen problematiserar och dekonstruerar de föreställningar om gruppens ursprung och romers karaktärsdrag som varit betydelsefulla inom socialpolitiska sammanhang. Dessa bidrag kan ses som betydelsefulla då han var en av de första som faktiskt ifrågasatte föreställningar om gruppens ”kärna” och såg dem istället som tillskrivna egenskaper. Att hävda att gruppen inte hade existerat utan statlig politik är också en utmanande ståndpunkt, även i dagens politiska kontext med erkännande av romer som etnisk minoritet i många av Europas länder. Montesino Parra menar dock att han försöker ge för många svar på varför romers situation sett ut som den gjort (Montesino Parra 2002:31), vilket vi också instämmer i. Dessutom tycks diskussionen om egentligt ursprung samt hur gruppen egentligen ”är” motverka sitt syfte då han snarare bildar nya föreställningar än dekonstruerar de som redan finns, vilket är en ständig risk inom detta vetenskapliga fält. Paulina de los Reyes och Laura Palosuo menar tex att stereotyper och bekräftandet av fördomar ofta blir en konsekvens av forskning om romer, samt att den ofta är inriktad på ”problem” som måste lösas (webbplats 3). Vår uppsats är inriktad just på dessa ”problem”, men inte utifrån en positivistisk ansats (dvs vad de *egentligen* består i), utan istället hur problemet har *formulerats*, vilket är en stor skillnad.

I vår analys kommer vi att förhålla oss till det som andra forskare ansett relevant i förståelsen av romer vid olika tider. Framförallt ser vi Montesino Parras två traditioner som relevanta och kanske finns det delar av det material vi kommer att analysera som ger uttryck för dessa traditioner. Extra intressant är naturligtvis den senaste utredningen, då den ligger inom det tidsintervall som inte tidigare studerats. Det ska dock påpekas att vår studie inte presenterar några hypoteser för att varken den ena eller andra traditionen ska finnas i våra utredningar. Vår analys kommer heller inte att struktureras utifrån dessa teman, då det vore fel utifrån våra teoretiska utgångspunkter. På förhand givna kategorier kan nämligen hindra oss att se andra relevanta delar av texten.

3 Teoretisk referensram

Politik gentemot romer kan både ses och analyseras som att den utgör en diskurs. En diskurs kan ses som en tillfällig struktur för hur vi förstår, talar om och praktiserar någonting – ett sanningsanspråk (Börjesson & Palmblad 2007:10f, Bergström & Boréus 2005:305f). För att fånga just konstruktionen av romer som politiskt problem i de dokument vi ämnar analysera, har vi valt diskursteorin och postkolonialismen som våra huvudsakliga teoretiska utgångspunkter. Dessa teorier bygger på att författaren ställer upp på vissa epistemologiska och ontologiska antaganden, tex att språket är med och konstruerar vår förståelse av världen. Hur vi förstår världen är också starkt sammankopplat med ideologi och ”makten över tanken” (Boréus 1994:16, Bergström & Boréus 2005:31).

Diskursteorin och postkolonialismen är också del av ett större vetenskapsteoretiskt fält, nämligen poststrukturalismen, som är ett något svårdefinierat teoriknippe på grund av sin bredd. Gemensamt är dock en utgångspunkt i och en viss kritik av strukturalismen (Alvesson & Sköldberg 1994:223). Poststrukturalismens kritik av strukturella teorier handlar mycket om att anlägga ett mer kritiskt förhållningssätt till objektiva sanningar, de menar att kulturella och historiska kontexter påverkar vårt sätt att se på verkligheten, att kunskap skapas genom sociala processer samt att synen på kunskap och sanningar får sociala konsekvenser (Winther Jørgensen & Phillips 2000:11ff). Kritiken av strukturalismen bygger också på att dessa teorier bara kan förklara status quo; en underliggande struktur, medan det inom teorins ramar blir svårt att förklara *förändringar* av dessa strukturer (Laclau & Mouffe 2001, Winther Jørgensen & Phillips 2000: 18, Hill 2009: 43f, Alvesson & Sköldberg 1994:223,225).

Genomgående hos poststrukturalismen är också en, mot tidigare teorier, annorlunda uppfattning av individens (eller subjektets som det oftare kallas) och gruppens beskaffenhet. Återigen läggs tyngdpunkten vid språket, och identitetsskapande kan ses som en kamp där samhällliga föreställningar både utmanas och upprepas (Mörkenstam 1999:26). Om den traditionella uppfattningen av individen som användare av språket för att förmedla tex upplevelser ses det hos poststrukturalismen snarare som att språket skapar upplevelser (Alvesson & Sköldberg 1994:246). Detta betyder att identiteter inte är entydiga och fasta utan föränderliga och mångtydiga (ibid). Vi återkommer mer till detta då vi förklarar diskursteorins syn på identitet- och gruppbildning.

För diskursanalysen är det inte ett problem att materialet som studeras innehåller motsägelser. Fokus ligger inte på sant eller falskt utan på berättelsen i sig själv. Forskningens uppgift inom diskursanalys är således inte att nå bortom språket för att finna det som verkligen finns, utan

stannar vid språket (Sköldberg & Alvesson 1994:284, Börjesson & Palmblad 2007:8). En vanlig missuppfattning är därmed att poststrukturella teorier förnekar en materiell verklighet, vilket dock inte är sant. Det poststrukturella angreppssättet bygger på föreställningen att verkligheten formas, förenklas och tolkas genom språket, att det materiella får mening först då vi talar om det eller sätter in det i ett sammanhang, en diskurs. Det kan mycket väl vara så att de utredningar vi använder oss av inte alltid avspeglar den praktiska politiken. Vårt fokus stannar dock vid konstruktionen av romer som politiskt problem och ingenting annat.

Även om de diskursanalytiska teorierna, där diskursteorin bara är en, har mycket gemensamt, finns det också skillnader som är värda att nämna. Kortfattat kan man säga att dessa främst består i vilken utsträckning teorierna ser diskursen som styrd och avspeglade av andra sociala praktiker. Då diskursteorin (som vi ansluter oss till) ser alla sociala praktiker som diskursivt formade, delar den kritiska diskursanalysen in den sociala praktiken i en diskursiv och en icke-diskursiv social praktik⁶. Vi har valt diskursteorin då den ligger närmst vår egen syn på kunskap och diskursernas räckvidd. Den passar också väl då den i sin ursprungliga version till stor del handlar om hur en politisk fråga blir möjlig att formulera (Laclau & Mouffe 2001:xiii f). Detta val innebär därmed att teorier med andra vetenskapsteoretiska utgångspunkter än det poststrukturella inte kan användas i vår studie.

Diskursteorin och kampen i tillvaron

I detta avsnitt kommer vi att introducera de viktigaste teoretiska begreppen för vår kommande analys. Begreppen kommer också mynna ut i de frågeställningar som sedan kommer hjälpa oss att analysera vår empiri. Begrepp av extra stor vikt kursiveras.

Inga sociala fenomen är färdiga och totala. Detta är en av de grundläggande utgångspunkterna för diskursteorin som formulerats av Ernesto Laclau och Chantal Mouffe i "Hegemonin och den socialistiska strategin" (2008), som har sin utgångspunkt i en kritik av marxismen. Att sociala fenomen inte är färdiga och totala innebär att individer, grupper och samhället alltid hade kunnat vara annorlunda. Diskursen ses som en tillfällig struktur som fixerar hur vi förstår dessa företeelser, en struktur som dock aldrig är helt beständig (Laclau & Mouffe 2008:106f).

Att diskursen är en tillfällig fixering innebär bl.a. att centrala begrepp inom diskursen är ordnade på ett visst sätt i förhållande till varandra. Diskurser är på detta sätt ett slags språkligt nät där orden får sin mening i förhållande till hur de skiljer sig från varandra, snarare än från någon yttre,

⁶ Vi menar att separationen mellan diskursiva och icke-diskursiva praktiker är en förenkling, då det tex innebär att det går att sätta en skarp gräns mellan språk och handling. Denna kategorisering kan också ses som underlig då poststrukturella teorier ofta kritiserar diktomier och uppdelningar som utesluter nyanser och gråzoner (Eriksson, Baaz & Thörn 2005:22).

materiell referens. Två viktiga begrepp är *moment* och *element*. Ett ord som har sin betydelse fixerat, dvs logiskt sammankopplat med andra ord (i ett nät) kallas moment. Ord som istället är mångtydiga och obestämda, kallas element. Deras position i diskursen kan artikuleras på flera sätt, knyts fast på olika ställen i nätet. Momenten bör dock ses som en slags idealtyp; ”Övergången från ’elementen’ till ’momenten’ genomförs aldrig fullständigt” (ibid: 165). Fixeringen av diskursen, dvs att orden är ordnade i ett bestämt ”nät”, är tillfällig då *det diskursiva fältet* till slut kommer förändra diskursen (Winther Jørgensen & Phillips 2000:34). Det diskursiva fältet är allt som utesluts från diskursen, allt som inte ses som relevant i förståelsen av romer men som skulle kunna vara det. Det diskursiva fältet utgör därmed alla möjliga betydelsbeskrivningar som diskursen utesluter (ibid: 34f). Detta hänger också ihop med begreppet *artikulation*, som diskursteorin ser som varje praktik där vi tillskriver ett ord mening genom att sätta in det i ett visst sammanhang. På detta sätt utesluts också alla andra sätt att se på fenomenet – tex kan romers resande ses som både ”primitivt” eller ”frihetligt” – det artikuleras då på olika sätt beroende på diskurs.

Vissa ord, eller *tecken* inom diskursen är extra centrala, s.k. *nodalpunkter*. Inom den medicinska diskursen är ordet kropp en nodalpunkt, och ordet symptom får sin mening först i relation till kropp. Inom den medicinska diskursen får dock inte alla betydelser plats, och ordet kropp får en helt annan innebörd inom tex den kristna diskursen. (jmf ibid:33,35) Ordet kropp kan därför ses som en *flytande signifikans*, dvs olika diskurser försöker samtidigt att fylla det med innehåll. Flytande signifikanser är ord som det i extra stor utsträckning råder delade meningar om.

Även om det diskursiva fältet hela tiden finns som ett hot mot diskursens entydighet, finns det också diskurser där striden inte tycks finnas. Dessa kallas *objektiva diskurser* och är ett resultat av historisk strid där ett förhållningssätt ”vunnit” och skapat *hegemoni*. De objektiva diskurserna döljer en ideologi, de får företeelser att framstå som oföränderliga och naturliga. Objektiviteten är dessutom nära sammankopplat med makt, som styr vårt sätt att se på kunskap, vår identitet och sociala relationer (ibid: 42f). En diskurs är dock aldrig helt skyddad, utan det objektiva kan plötsligt bli politiskt igen och omforma diskursen (Winther Jørgensen & Phillips 2000:31).

Hegemoni, som på många sätt liknar begreppet diskurs är ett centralt begrepp inom diskursteorin. Hegemoni och makt hänger också tätt ihop. En *hegemonisk intervention* är en process där en diskurs försöker skapa entydighet där det råder oenighet. Exempelvis kan två partier försöka definiera vilka samhällsproblem som finns. Ett parti på vänsterkanten talar kanske om klasser och orättvisor, medans ett liberalt parti talar om individer och behovet av mer valfrihet. Det råder här *antagonism*, en strid om att definiera verkligheten där de båda partierna försöker få till stånd en hegemonisk intervention. Båda partierna hoppas alltså på att skapa hegemoni, dvs att

deras sätt att beskriva samhället blir det enda möjliga och inte ifrågasätts. I vår analys kommer dessa begrepp bli extra centrala. Vi kommer både att leta efter antagonism och då utredningarna försöker hegemonisera förståelsen av någonting. Mer om detta då vi introducerar våra frågeställningar.

Att definiera "samhället" är inte möjligt enligt Laclau och Mouffe. Alla hänvisningar till en totalitet, en storhet, är *myter*. "Samhället", "västvärlden", "historien" är därmed förenklade konstruktioner vi upprätthåller för att ge våra handlingar mening (Laclau & Mouffe 2008:151,166). Diskursteorin menar att det enbart finns tillfälliga struktureringar av det sociala, allt rör sig och en slutgiltig definition av dessa myter kommer därmed aldrig att finnas.

Individ- och gruppbildning är två centrala delar av diskursteorin som fungerar ungefär på samma sätt. Människors och grupperns identitet skapas genom att inta och tilldelas olika positioner i en diskurs, en sk. *subjektsposition* (Laclau & Mouffe 2008:171f). Subjektspositionen "mamma" innebär vissa förväntningar på beteende, medan samma person i en annan situation kan inta subjektspositionen "anställd", som gör ett annat uppförande möjligt och naturligt. I diskursen definieras vilka subjektspositioner som ingår och vilka förväntningar som vilar på dessa positioner (Winther Jørgensen & Phillips 2000:51f). Subjektspositioner och gruppbildningar blir liksom diskurserna reducering av möjligheter, vissa karaktärsdrag tillskrivs subjekten medan andra ignoreras. Gruppbildning sker på detta sätt genom *ekvivalenskedjor* som etablerar identiteten rationellt och relationellt, vad gruppen förknippas med och skiljer sig ifrån (ibid:50).

Subjektspositionen "man" ges olika innehåll av olika diskurser som talar om vad män ekvivaleras med; dvs hur män är och inte är inom diskursen. Alla gruppbildningar döljer de skillnader som finns inom gruppen, istället kontrasteras gruppen mot andra grupper – romer och samer är tex etniska minoriteter i Sverige men definieras som två grupper även fast skillnaderna inom grupperna, och likheterna mellan dem kan vara stora.

Sammanfattningsvis går det att säga att diskursteorin i hög utsträckning betonar kampen i tillvaron. Subjektet är i grunden alltid definierat av flera diskurser samtidigt, och tanken om det "hela", sanna jaget är enligt diskursteorin en myt. Det är aldrig på förhand givet vilka positioner och grupper samhället kommer vara indelat i, vilket är en av flera viktiga invändningar gentemot marxismen (Laclau & Mouffe 2008:176) Om vissa subjektspositioner eller grupper ses som givna är det snarare ett resultat av hegemoniska processer, dvs att diskursens subjektsposition framstår som det enda möjliga (Winther Jørgensen & Phillips 2000:49).

I relation till vår uppsats kommer diskursteorin hjälpa oss att analysera vår empiri utifrån ovanstående begrepp. Vi menar att betydelsen av ”rom” (eller zigenare) möjligen är fixerad vid en viss tid eller i ett visst dokument, men det diskursiva fältet kommer alltid att omforma och skapa nya betydelser. Fokus kommer vara vad som sägs, vilka problem som lyfts fram och vilken verklighet utredningen gör gällande. Diskursen utgör de ramar för vad som kan sägas och tänkas om romer som politiskt problem. Utgångspunkten för vår uppsats är dock att politikområdet och problemformuleringarna hela tiden kan vara annorlunda.

Postkolonialism – gränsdragningar och hierarkier

Etnicitet kan definieras som gränsdragning, som kollektiv och identitet. Ofta anses språk, tradition, religion och historia också utgöra viktiga inslag i begreppet (Peterson & Hjern 2007:16f, de los Reyes 2001:56f) Definitioner och centrala begrepp kopplade till etnicitet är dock omdiskuterade. Förenklat kan man säga att etnicitet kan förstås antingen som *identitet*, *identifikation* eller *identitetskategorier*. Etnicitet blir då antingen en egenskap (essensialism), ett resultat av sociala processer (konstruktionism), eller en kategorisering som skapar över- och underordning (postkolonialism)(Wikström 2009:13). Om etnicitet förstås som essensialistik blir den per definition också medfödd och oföränderlig. Ursprung, språk, traditioner, geografi och historia är då begrepp som kopplas samman med etnicitet. Från en konstruktionistisk utgångspunkt är etnicitet snarare en process, någonting vi socialiseras in i, men som också ständigt förändras. Vi skriver in oss i den postkoloniala idéinriktningen kring etnicitet och gruppkonstruktion. Detta innebär att vi förstår etnicitet som både språkligt och socialt konstruerat.

I den postkoloniala utgångspunkten är makt och etnicitet starkt sammankopplade. Det postkoloniala är i hög grad en epistemologisk vändpunkt för forskning om etnicitet, men också en teori som antar ett nytt förhållningssätt kring världsuppfattningen i stort (de los Reyes & Mulinari 2005:63). Teorin är relevant i vår uppsats då den tar upp och förklarar gruppbildning, gränsdragningar, identitet och symboler. Genom postkoloniala utgångspunkter vill vi uppmärksamma gränsdragningar och vilka karaktärsdrag de olika subjektspositionerna tillskrivs i texten.

Postkoloniala teorier vilar, liksom diskursteorin, på en poststrukturell grund och ser därmed språket som centralt för skapandet av identiteter, institutioner och grupper (Eriksson, Baaz & Thörn 2005:17). Det språkliga systemet innebär att ord får mening genom att de relateras till andra ord mot vilka de skiljer sig och kontrasteras mot (ibid:18). Viktigt är hur språket då skapar motsatspar, så kallade *binära oppositioner* som tex, vit/svart och man/kvinna. Dessa binära oppositioner skapar och cementerar både identitet och maktförhållanden mellan dessa (ibid).

Över- och underordning har ofta tagit sig uttryck, menar postkoloniala teoretiker, i en överordning av ”väst” och därmed också en underordning av ”öst”.

Teorins utgångspunkt är, trots namnet, att kolonialismen är en central del av vår förståelse för världen och relationen mellan grupper även idag. Eller som Stuart Hall säger ”’*Det postkoloniala*’ kan absolut inte ses som någon periodisering baserad på ’stadier’, då allt plötsligt förändras, då gamla förhållanden försvinner för alltid och helt nya förhållanden uppstår”(Hall 2005:86). Postkolonialismen problematiserar de språkliga gränsdragningar som skapats i och med den västerländska kolonialismen men som i hög grad är betydelsefulla även idag (Hall 2005, de los Reyes 2001:116). Dessa gränsdragningar legitimerar och upprätthåller diskriminering och rasism (Wikström 2009:61). Edward Said visar i sin bok *Orientalism* från 1978 hur diskursen om ”Orienten” som skapades i väst legitimerade kolonisationen. Orienten kom att konstrueras som en motsats till väst (Occidenten), där väst var överordnat. Öst fick attribut som sensualism, irrationalitet och bakåtsträvande medan väst stod för motsatsen; rationalitet, framåtskridande och demokrati (Eriksson, Baaz & Thörn 2005:21).

Kritik av postkoloniala teorier, som riktats mot bl.a. Said, har fokuserat framförallt på den passiva roll de koloniserade får samt att beskrivningen blir förenklad med dessa två homogena kategorier (Eriksson, Baaz & Thörn 2005:21). Detta fäster uppmärksamheten på ett viktigt drag som genomsyrar poststrukturalismen; en syn på diskurser där ingen är en helt passiv mottagare av dessa. Samtidigt skall tilläggas att alla subjektpositioner, tex ”vit” eller ”man” inte är tillgängliga för alla. På detta sätt är också identitetskategorier kollektiva, och den enskilde individens ”fria vilja” att inta en subjektposition räcker alltså heller inte (Winther Jørgensen & Phillips 2000: 150f). Det är snarare så att människorna inom diskursen både styrs av och styr den.

Det har även riktats kritik mot delar av postkolonialismen från feministiskt håll för att den haft en avsaknad av genusperspektiv (Eriksson, Baaz & Thörn 2005:23). Samtidigt har det kommit kritik från postkolonialt håll mot delar av feminismen för att denna skapat en bild av kvinnor i ”tredje världen” som reproducerar koloniala stereotyper (se tex Mohanty 2005:196). Men i hög utsträckning går det dock att säga att feminismen utgör en central del av den postkoloniala forskningen (Eriksson, Baaz & Thörn 2005: 23, de los Reyes & Mulinari 2005: 68). Intressant är dock att det även inom poststrukturella teorier ofta går att finna skapandet av förenklade och homogena kategorier. Detta leder oss in på det intersektionella perspektivet som intresserar sig för olika former av sociala makt hierarkier samtidigt (genus, etnicitet, klass, sexualitet osv), och att individen aldrig kan reduceras till bara någon av dessa subjektpositioner. Det finns tex betydande skillnader *mellan* individer inom gruppen kvinnor. Dessa sociala kategorier kan enligt

intersektionell teori inte analyseras skilda från varandra, då de *tillsammans* bildar grunden för över- och underordning (se tex los Reyes, Molina & Mulinari 2002, de los Reyes & Mulinari 2005, Eriksson Zetterqvist, Styhre 2007). Flera forskare har visat att kolonialmakterna ofta tillskrev de koloniserade ”feminina” drag – natur (istället för kultur), kropp (istället för intellekt), känsla (istället för förnuft) osv (Eriksson, Baaz & Thörn 2005:23). Vidare har sådan forskning visat att bilden av den koloniserade kvinnan legitimerade en slags räddningsmission, ”den vite mannens uppdrag att ’rädda bruna kvinnor från bruna män’” (Wikström 2009:79, citerar Spivak).

I den koloniala förståelsen av världen sågs (och ser) den egna – den europeiska – kulturen som universell (Eriksson, Baaz & Thörn 2005:26). Denna blev därför en osynlig norm mot vilket andra kulturer jämfördes eller kontrasteras mot. Detta skapar en blindhet kring det egna, ras blev till exempel då något som ”de andra” hade (Wikström 2009:26). Detta sätt att förstå världen brukar kallas etnocentrism (eller eurocentrism).

I och med att etnicitet som kategori innebär att vissa etniska tillhörigheter blir överordnade och andra underordnade, är rasism och etnicitet mycket sammanlänkade. Rasism behöver dock inte betyda högerextremism och någon tanke om över- och underordning baserat på biologiska raser, utan ses istället som en central del av våra politiska institutioner och vardagen i de västerländska staterna (Räthzel 2007:59, Wikström 2009:108f,112). Eller som Eriksson, Baaz & Thörn skriver; *”rasismen utgör en latent, omedveten dimension av vår föreställningsvärld, inbäddad i språkliga kategorier med hjälp av vilka vi definierar och ordnar vår omgivning”* (2005:38). Det postkoloniala perspektivet har därmed en annan förståelse för rasism än i många andra sammanhang, och betonar särskilt att rasism inte handlar om att vara ”felinformerad”. Teorin ser inte någon skillnad mellan ”kunskap” och ”makt” (Hall 2005: 93), vilket gör att det heller inte går att mota bort rasismen genom att ta fram objektiv fakta som tex visar att den största genetiska variationen finns inom, och inte mellan ”raserna”(Räthzel 2007:60). Ordet ras har dock fått ny betydelse, och ses ofta som en social konstruktion som i många fall också sammankopplas med samhällsklass. Bortsett från de anglosaxiska länderna är dock inte ”ras” en så vanlig benämning längre, utan har enligt många ersatts av ”kultur”. Kulturrasism är därför en ny form av rasism där olika kulturer ses som fundamentalt olika och som icke-assimilerbara (Räthzel 2007:62, de los Reyes, Molina & Mulinari 2002:17). Stereotyper och över- och underordning mellan kulturer är därmed också centrala delar av rasismen så som den tar sig uttryck idag.

Vi ser postkolonialismen som ett kraftfullt verktyg för att uppmärksamma olikhetskapande via språket, osynliggörande av den egna kulturen/etniciteten och hur mening skapas av olika kategorier. Det går därför inte att i absoluta termer konstruera romer, utan romer måste hela

tiden kontrasteras gentemot något, tex svenskar. Det romer är säger då samtidigt hur svenskar *inte* är. Vår utgångspunkt är att romer kommer vara det annorlunda, det som skiljer sig. Delegationen för romska frågor (SOU 2010:55) eller Zigenarfrågan (SOU 1956:43) visar tydligt att romer ser som ett *särskilt*, och inte allmänt politiskt område.

Frågeställningar

För att leva upp till vårt syfte, nämligen att visa hur gruppen romer har konstruerats som ett politiskt problem, väljer vi att formulera ett antal teoretiskt härledda frågeställningar som mer praktiskt kan hjälpa oss att analysera empirin.

- Kring vilka tecken centreras diskurserna i utredningarna?
- Vilka begrepp och egenskaper ekvivaleras romer med?
- Hur förstås romer i förhållande till ”majoriteten”/”vi”?
- Vad ses som ”sant” (hegemoni) och vad råder det strid om (antagonism) inom och mellan dokumenten?

Vad vi kommer att leta efter i dokumenten är vilka sanningar som skapas om hur romer är, har det, och vilka åtgärder som därmed måste till. Vi kommer också att leta efter strider, dvs att utredningen försöker göra upp med tidigare sanningar eller att texten innehåller motsägelser. Vi kommer att försöka identifiera vilka tecken som är extra betydelsefulla i dokumenten, mot vilka andra begrepp förhåller sig till. Annat av intresse är tex ”vi” och ”dem”- kategorier, där vi både kommer uppmärksamma hur romer konstrueras, men också hur ”vi” konstrueras som romers motsats. Syftet med diskursanalysen är alltså att kartlägga hur diskurserna försöker skapa entydighet, och vad som då utelämnas.

4 Forskningsdesign

Material

De utredningar vi valt att analysera är ”Zigenarfrågan” (SOU 1956:43) ”Zigenare i Sverige: redogörelse över försöksverksamhet för utomnordiska zigenare samt förslag till åtgärder” (Ds A 1975:8) och ”Romers rätt – en strategi för romer i Sverige”(SOU 2010:55). Både SOU:er och utredningar från Departementsserien kan ses som en del av lagstiftningsprocessen (webbplats 4), vilket innebär att de ofta får konsekvenser för den förda politiken. En utredning föregår och utgör ofta underlag för propositioner. En utredning från Departementsserien, till skillnad från en SOU, utarbetas internt inom ett departement, tex arbetsmarknadsdepartementet som vår valda utredning. Materialet vi har valt utgör en central del av hur politik förs på central nivå i Sverige och kommer därmed kunna hjälpa oss att ge svar på vilka föreställningar om romer statens politik vilat på vid olika tider.

Vi har valt att avgränsa oss till vissa delar av utredningarna. I 1956 års utredning har vi analyserat kapitel ett och två; inledning och direktiv till utredningen formulerat av Gunnar Sträng och allmänna synpunkter. Dessa delar valdes för att de innehåller vad som uppfattas som problem och vilka lösningar som finns för dessa. De delar vi inte har analyserat närmare är tex historia, jämförelse med andra länder samt förslagens mer praktiska utformning. I 1975 års utredning har vi analyserat fler avsnitt, men som innehållsmässigt motsvarar 1956 års utredning. I den senaste utredningen har vi framförallt analyserat kapitlet sammanfattning. Med detta sagt har vi naturligtvis läst utredningarna i sin helhet.

Metod

Att behandla vår metod, dvs diskursanalysen, enbart som en insamlingsmetod av material som i mer traditionell mening ska anpassas till forskningsfrågan är inte möjligt. Istället bör diskursanalysen ses som en slags ”paketlösning”, en teoretisk och metodologisk helhet (Winther Jørgensen & Phillips 2000:10, Börjesson & Palmblad 2007:16). Det betyder att det ibland inte är alldeles lätt att skilja de metodologiska övervägandena från teorin. Vår teori kräver ett visst material, och vår metod kräver en viss teoretisk utgångspunkt. Det hade tex varit svårt att samla in kvantitativ data via en enkät för att sedan analysera denna utifrån diskursteoretiska eller postkoloniala utgångspunkter. Dels för att dessa metoder inte har samma vetenskapsteoretiska utgångspunkter (dvs att det är relevant att försöka fånga ”verkligheten” med siffror) men också för att en enkät oftast inte ger ett tillräckligt djupt material.

Vi ifrågasätter, liksom många andra som anknuter sig till den diskursteoretiska skolan, hierarkin av vetenskapsteoretiska angreppssätt, en "evidenshierarki" och "evidensbaserad praktik" som det ofta kallas i mer praktiska sammanhang där kvantitativa metoder värderas högst (jmf. Lindgren 2006). Det gör vi för att vi har ett kritiskt förhållningssätt till att en slutgiltig "sanning" överhuvudtaget kan produceras. Sanningar är snarare ständigt i rörelse och kan aldrig kopplas från sitt sammanhang eller vara värdefria. Detta betyder dock inte att de val vi gör i denna uppsats inte behöver kommenteras eller kan ifrågasättas. Vi vill dock än en gång understryka att det empiriska materialet inte utgör en uppsättning fakta som vi sedan ska kategorisera utifrån teorin, vi ser snarare materialet som en uppsättning sanningsanspråk (Börjesson & Palmblad 2007:17). På så sätt är vår uppsats varken teoritestande eller teoribyggande, kanske snarare teoriapplicerande. Vi ser vårt material med hjälp av diskursteoretiska och postkoloniala "glasögon".

Dessa "glasögon" tvingar oss också att se på oss själva och vår text med samma kritiska blick. Vi kommer skriva denna uppsats från subjektpositioner som student, "icke-rom" och så vidare. Ett resonemang som hänger ihop med subjektpositioner är frågan om forskarens roll och att dölja vem som påstår någonting i texten. Typiskt för kulturellt och socialt överordnade positioner är en osynlighet av det egna subjektet (Prins 1997:126, 204). Vi kommer därför försöka inkludera oss själva i texten och undvika resonemang som; "det kan därför antas att", "man kan därför dra slutsatsen" osv. Vi poängterar också att de resonemang som förs mellan citaten i analysen är våra tolkningar.

Ett problem vid dekonstruerandet av maktförhållanden, att kritisera en uppdelning av "vi" och "dem", är att det lätt leder till skapandet av *andra* kategorier (Prins 1997:239, Eriksson, Baaz & Thörn 2005:22). Det finns givetvis inget enkelt sätt att lösa detta på, även om utgångspunkten för oss är att kategoriseringen är problematisk. Vi kommer därför inte försöka skapa några nya, "bättre" kategorier i denna uppsats.

Ett metodologiskt problem som alltid gäller vid diskursanalys är det om forskarens egen position i diskursen. Naturligtvis är det mycket svårt, om inte omöjligt, att som forskare helt stå utanför det material som studeras (Winther Jørgensen & Phillips 2000:28ff). Detta problem ignoreras av Laclau & Mouffe (ibid: 29) och vi tvingas acceptera det faktum att vår beskrivning av diskurserna i dokumenten bara är *en*, av flera möjliga tolkningar. Vår beskrivning är därmed både en avspeglning av diskursen, men också med i skapandet av den (ibid:148). Att vi ser det på detta sätt är dock en konsekvens av de poststrukturella teorierna vi valt, och kan inte lösas inom teorins ramar. Möjligen är detta en nackdel med det metodval vi gjort, då det innebär att vi hamnar i en

slags återvändsgränd där vi tvingas fråga oss själva om det vi gör överhuvudtaget är relevant. Vi ser dock vårt bidrag som viktigt för att det hjälper till att flytta gränsen för det självklara, vilket också skapar möjlighet för en diskussion om förändring.

Validitet och reliabilitet

Validitet brukar beskrivas som hur väl det som avses mätas faktiskt mäts (Svenning 2003:63). Detta blir givetvis en lite konstig utgångspunkt för vår undersökning då vi, i egentlig mening, har varken måttstock eller mätinstrument. Validitet kan också sägas vara ett mått på hur bra undersökningen ”fångar verkligheten” (Svenning 2003:64). Även i det fall validitet formuleras på detta sätt blir passformen inte riktigt bra för vår undersökning, den bygger ju på att det inte finns *en* objektiv verklighet.

Den inre validiteten handlar om hur väl den empiri som valts passar ihop med teorin och frågan som ställts (Svenning 2003:67). I vårt fall handlar det således om hur väl diskursteori passar som teori för vår empiri, de offentliga utredningarna. Här ser vi det som att dessa passar väl ihop, diskursteorin fungerar väl med skriftligt material, eftersom det är en språklig analys. Det är rimligt att anta att utredningarna kommer att innehålla både motsättningar (antagonismer) och ”sanningar” (hegemonier).

Den yttre validiteten är istället ett mått på generaliserbarhet utifrån studien (Svenning 2003:66). I vårt fall är detta både en enkel och komplex fråga. De enda offentliga utredningar gällande romer som gjorts under den perioden vi undersöker är de som faktiskt ingår i vår studie. På så vis kan undersökningen sägas vara heltäckande. Frågan blir dock mer komplex när det handlar om hur väl våra slutsatser går att generalisera utanför själva utredningarna till politiken som förs. Härtill gör vi dock inget försök, och det blir upp till läsaren att ta ställning i den frågan.

Reliabilitet handlar om tillförlitlighet, om två undersökningar med samma metod och syfte undersöker samma empiri skall resultaten också vara lika (Svenning 2003:67). I vår undersökning upplever vi att detta kan skiljas till två nivåer. Den första nivån handlar om att läsaren förstår hur och varför vi dragit en viss slutsats i vår analys (transparens). Den andra om huruvida läsaren finner slutsatsen korrekt (logisk stringens och teoretisk koppling). Dessa två hänger dock ihop då den andra bygger på den första, om läsaren inte förstår varför en viss slutsats nåtts kommer den förmodligen inte heller upplevas som korrekt. Vi har således tagit fram en strategi för att åstadkomma transparens i analysen.

- Utdrag ur utredningarna skall presenteras för läsaren på ett sådant sätt att andra slutsatser än våra kan dras.

- Vår analys skall presenteras i anslutning till det textstycke som analyserats så det blir tydligt hur dessa hänger samman.

Att vi aktivt letar efter motsägelser i texten gör också att vi kommer presentera citat som går emot det som tidigare sagts.

5 Analys

I följande del kommer vi att redogöra för det sätt på vilket romer som politiskt problem förstås i utredningarna. Vi börjar med att analysera de tre utredningarna var för sig som följs av en jämförelse där vi fokuserar på kontinuitet och förändring. De rubriker vi organiserar avsnitten utifrån svarar i princip på den första frågeställningen, dvs vilka tecken diskursen centreras kring. Detta betyder att de olika utredningarna inte kommer organiseras utifrån samma rubriker. Vi vill dock poängtera att citaten och resonemangen inom varje avsnitt ständigt går in i varandra, det finns alltså ingen glasklar gräns mellan innehållet under rubrikerna. Detta ser vi dock som ett resultat av diskursernas mångtydighet, att begreppen aldrig riktigt blir entydiga utan artikuleras på olika sätt. Vi kommer därför att hänvisa till resonemang eller citat även mellan rubrikerna.

Zigenarfrågan (SOU 1956:43)

Ett första centralt tecken i denna utredning är ansvar, som diskuteras både implicit och explicit.

Ansvar

”Det kan ej bestridas, att zigenarnas nuvarande levnadsförhållanden utgör ett socialt problem, låt vara att detta med hänsyn till zigenarnas ringa antal i vårt land – uppskattningsvis omkring 700 – är av begränsad räckvidd. Några mer påtagliga bevis för att zigenarna av egen kraft skall förmå inpassa sig i samhällslivet har ej framkommit. Särskilda åtgärder från det allmännas sida torde därför vara erforderliga för att förverkliga detta mål.” (SOU 1956:43:7)

Ovanstående citat är i utredningen hämtat från det direktiv som dåvarande chefen för socialdepartementet, Gunnar Sträng, formulerades som direktiv till utredningen. Citaten visar att zigenarfrågan artikuleras som ett politiskt problem då särskilda åtgärder från ”det allmännas sida” behövs för att lösa detta ”sociala problem”. Skulden/ansvaret för zigenarnas situation tycks falla på gruppen och deras sätt att leva, då det inte framkommit några bevis för att de ”av egen kraft” kommer inordna sig i samhället. Att zigenarna fortsatt sitt av stark tradition bundna levnadssätt gör också att de inte kunnat ta del av standardhöjningar. ”Det allmänna” ska alltså gå in och lösa zigenarnas sociala problem. Riktigt så enkelt tycks det dock inte heller vara, för bara några rader efter detta konstaterande, tilläggs att det bemötande zigenare möts av ofta är negativt.

”Med hänsyn till den mindre positiva inställning, som ej sällan möter zigenarna, har de svårigheter att själva ordna sin bostadsfråga även om de önskar detta.” (SOU 1956:43:7)

Även om själva problemet är zigenarnas avvikande levnadsförhållanden, blir frågan mer komplex i och med detta konstaterande. Att ändra detta ”avvikande levnadssätt” (och bli bofast) blir inte helt enkelt pga. ”den mindre positiva inställning” som möter gruppen. Formuleringen kan ses som ett konststycke i skönmåleri då det döljer subjektet som är ”mindre positivt inställt”. Genomgående i texten förekommer dessa typer av formuleringar när något negativt sker mot

zigenare från omgivningen. Subjektet är nästan uteslutande dolt och negativa saker skrivs som negationer av positiva företeelser (tex ”mindre positiva”, ”ej sällan”). Klart är att förklaringen till zigenarnas situation blir otvetydig då den återfinns utanför gruppen själv. Uttalandet kan också tyckas lite märkligt då det, som tidigare konstaterats, inte tycks finnas några bevis för att zigenarna ”av egen kraft” ska inpassa sig i samhällslivet.

Att fördela ansvaret för zigenarnas ”situation” är återkommande i utredningen. Nedan följer ytterligare två citat som visar att det inte verkar finnas någon entydighet i denna fråga.

”Samhället självt torde också få ta på sig allvaret för att zigenarnas alltjämt nödgas leva sitt liv vid sidan om de gängse samhällsformerna. [...] De förföljelser, som zigenarna i århundraden varit utsatta för såväl i vårt eget land som i andra länder, måste ha haft en avgörande inverkan, framförallt när det gällt att svetsa zigenarna fastare samman till försvar och motstånd gentemot samhället.” (SOU 1956:43:11)

”Zigenarnas levnadsförhållanden har på ett alltmer iögonfallande sätt kommit att avvika från övriga medborgares. Främsta anledningen härtill torde vara att zigenarna fortsatt sitt av stark tradition bundna levnadssätt, i första hand karakteriserat av benägenheten att föra ett kringflackande liv utan något ordnat arbete. Den sociala, ekonomiska och kulturella standardhöjning, som kommit flertalet övriga medborgare till del, har zigenarna *till följd* härav ej kunnat tillgodogöra sig.” (SOU 1956:43:7, vår kursivering)

I dessa citat verkar det mer eller mindre självklart var ansvaret ligger, i det första ses samhällets förföljelse av zigenare vara en grundläggande orsak till ”problemet”, medans andra citatet snarare lägger ansvar på gruppens sätt att leva; de avvikande levnadsförhållanden. Till *följd* (av detta avvikande liv) har de alltså inte kunnat tillgodogöra sig den sociala, kulturella och ekonomiska standardhöjning som kommit övriga medborgare till del. Zigenarnas levnadssätt blir alltså en effekt av deras tradition, vilket ju implicit också anger var lösningen på ”frågan” finns. Klart är också att resonemanget bygger på tanken att det finns ett rätt och ett fel sätt att leva som implicit säger att zigenarnas sätt att leva är fel. Frågan om ansvaret är ett återkommande tema där det dessutom råder antagonism – skulden för zigenarnas situation fastställs inte entydigt.

Ett annat exempel ur utredningen är när orsaken till att zigenarna behållit sin starkt bundna tradition tas upp.

”Att zigenarna på detta sätt bevarat de av deras förfäder under århundraden utformade traditioner i livsföringen har sannolikt många samverkande orsaker. Utredningen anser sig inte närmare böra ingå på någon analys härav men finner likväl angeläget att påpeka, att dessa orsaker långt ifrån ligger uteslutande på zigenarnas sida. Samhället själv torde också ta på sig ansvaret för att zigenarnas alltjämt nödgas leva sitt liv vid sidan om de gängse samhällsformerna.” (SOU 1956:43:11)

Här konstateras att det finns flera anledningar till att zigenarna behållit sina traditioner. Det mest intressanta i detta citat är dock att utredningen konstaterar att de samverkande orsakerna till att

zigenarna behållit sin livsföring ej kommer behandlas. Det finns alltså flera anledningar, men bara vissa av dem fokuseras på i själva utredningen, främst då de som tillskrivs zigenarna.

Att den traditionella livsföringen är ett problem *i sig* är entydigt i utredningen. De ”gängse samhällsformerna” framställs som ett ideal mot vilken zigenarnas levnadsförhållanden mäts. Hur zigenarnas tradition ser ut säger också hur resten av samhället *inte* är. Ett tydligt ”vi” och ”dem” perspektiv går att hitta överallt i utredningen. Det är något paradoxalt att samhället konstant får ta på sig ansvaret för hur zigenare behandlats och att de behållit sina traditioner, men att det fortfarande är samhällets som framställs som en norm zigenarna *borde* bli en del av. ”Samhället” tillskrivs brister men är fortfarande det ideala mot vilket avvikelser mäts.

(Levnads)förhållanden

Ett andra tema vi kan se är frågan om (levnads)förhållanden, då både levnadsförhållanden och förhållanden är återkommande ord som vi anser tillskrivs ungefär samma betydelse. Som flera tidigare citat visat ses zigenarnas levnadsförhållanden som avvikande/negativa. I nedanstående citat blir dessutom fördomar om zigenares levnadsförhållanden viktiga som förklaringsfaktor till behandling av gruppen.

”Enligt utredningens mening måste samhällets behandling av zigenare åtminstone delvis förklaras av dess bristande kännedom om zigenarnas levnadsförhållanden. [...] I stället har man låtit fördomar och allehanda vidskepliga föreställningar påverka sitt betraktelsesätt. I fråga om t.ex. zigenarnas ambulerande livsföring har det varit en vitt spridd uppfattning, att hela orsaken här till skulle vara någon slags nedärvd ’vandringsdrift.’” (SOU 1956:43:12)

Här tas fördomar upp som en central del av hur ”samhället” och ”man” förstår zigenares levnadsförhållanden. Fördomarna tar sig uttryck i ”vidskepliga föreställningar” som tex en nedärvd vandringsdrift. Dessa fördomar har också tagit sig uttryck i en mer romantisk tradition.

”Samtidigt med att zigenarna varit föremål för både misstänksamhet, hat och förföljelse från såväl samhällets som enskilda medborgares sida, har de ofta omfattats med stort intresse av romantiska människor för den främmande och mystiska nimbus, som omgett dem. Ur detta intresse, som framför allt kommit till uttryck inom litteraturen, har spirat de mest verklighetsfrämmande och fantasifulle föreställningar om zigenarnas förhållanden. Med särskild förkärlek har man uppehållit sig vid zigenarlivets ’frihet’ och ’bekymmerslöshet.’” (SOU 1956:43:12)

”För den, som förutsättningslöst gått att studera zigenarnas förhållanden i vårt land, ter sig dessa helt annorlunda, än vad ’romantikerna’ funnit.” (SOU 1956:43:12)

Här stöter vi på ett avståndstagande, utredningen ”gör upp” med en konkurrerande framställning av zigenare som framkommer inom litteraturen och hävdar att den sanning de gör gällande är fel. ”Romantikernas” sätt att se på zigenarnas levnadsförhållanden är ”verklighetsfrämmande”. Här blir det tydligt att ordet ”zigenare” och deras ”levnadsförhållanden” är *flytande signifikanser*, där olika diskurser försöker fylla de med just sina innehåll. Inom den litterära diskursen om zigenare

finns ett annat sanningsanspråk. Det som konstateras kan också liknas med den tradition Montesino Parra kallar för den ”romantiska traditionen” (2002: 74) som mystifierade gruppen. Utredningen beskriver istället en hård och kall verklighet för de zigenarna som lever på ett ”traditionellt sätt”.

”För de zigenare, som fortfarande ambulerar på traditionellt sätt, synes nöd och umbäranden vara det i huvudsak utmärkande draget och inte alls frihet och bekymmerslöshet.” (SOU 1956:43:12)

Något som dock framställs entydigt i utredningen är som sagt frågan om zigenarnas traditionella levnadsförhållanden som ett socialt problem. Det ”traditionella” sammankopplas med det ambulerande levnadssättet, som i sin tur förknippas med andra problem, tex hälsa, medellivslängd och ett ”normalt” socialt liv.

”Det är uppenbart, att zigenarnas bostadsförhållanden är i hög grad otillfredsställande och att det finns skäl att uppmärksamma det problem, som dessa förhållanden utgör.” (SOU 1956:43:13)

”Vilken inverkan på hälsan dessa bristfälliga bostäder med golvdrag, fukt och kraftiga temperaturväxlingar måste ha, är lätt att förstå.” (SOU 1956:43:13)

”Att det finns anledning att sätta den låga medellivslängden bland zigenarna i samband med deras bostadsförhållanden finner utredningen ställt utom allt tvivel. Även i fråga om zigenarnas förmåga att föra ett normalt socialt liv har bostadsförhållandena sin betydelse.” (SOU 1956:43:13)

Detta konstaterande får också konsekvenser för hur utredningen ser på gruppens fortlevnad, och bevarande av den särart som konstrueras. Vi återkommer till detta under nästa rubrik.

”Enligt utredningen finns det helt enkelt inte längre någon möjlighet för zigenarna att hålla fast vid sin gamla livsföring om de samtidigt vill leva ett drägligt liv, grundat på eget arbete och inte på samhällets socialvård.” (SOU 1956:43:17)

Det bildas alltså ett motsatsförhållande mellan ”drägligt liv” och zigenarnas ”gamla livsföring” där kategorierna blir ömsesidigt uteslutande. På detta sätt försöker utredningen hegemonisera bilden av ett drägligt liv som inte *kan* sammanfalla med zigenarnas traditionella livsföring utan istället kopplas samman med ”eget arbete” (dvs *inte* socialvård). Mellan raderna antyder de också att zigenarna måste sluta leva som de gör och anpassa sig till ”oss”.

Utveckling

Ett annat begrepp som också hänger ihop med (levnads)förhållanden är utveckling. Zigenarna som grupp sammankopplas ofta med tex oföränderlighet och tradition. Även om utvecklingen i viss mån kan kopplas samman med det som diskuterats under (levnads)förhållanden, vill vi också poängtera att detta tema har mer att göra hur myten ”samhället” konstrueras i förhållande till gruppen.

”Deras traditionella förvärvskällor ger inte längre den bärgning, de tidigare givit. Förtenning och kopparslageri har mist sin betydelse i och med att kopparkärnen alltmer *gått ur bruk*, spådomen har

bland vår *alltmer upplysta befolkning* och i konkurrens med veckotidningarnas horoskop *förlorat sin marknad*, tivoli- och tingel-tangelverksamhet utövar *inte längre någon lockelse* på en av den moderna nöjesindustrin *alltmer bortskämd publik*, zigenarmusikens rytmer har *förlorat sin tjuskraft* till förmån för jazzens synkoperade tongångar och handeln med allehanda varor, bl.a. bilar, *försvåras av regleringar och bestämmelser* av olika slag liksom naturligtvis av befolkningens *ökade pretentioner*.” (SOU 1956:43:14, vår kursivering)

Zigenarnas traditionella försörjning har; gått ur bruk, förlorat sin marknad, inte längre någon lockelse, förlorat sin tjuskraft och försvåras av regleringar och bestämmelser, denna kedja av betydelse tillskrivning av ”zigenarnas traditionella försörjning” gör det därmed tydligt att strukturella förändringar inte gagnar gruppens sätt att leva. Detta pga. en alltmer upplyst befolkning, alltmer bortskämd publik och befolkningens ökade pretentioner. ”Befolkningen” och ”publiken” artikuleras här som en enhetlig, men föränderlig massa (tex den *alltmer upplysta befolkningen*, publikens *ökade pretentioner*). Det bildas därmed ett slags motsatsförhållande mellan denna befolkning, som tycks ”hänga med”, och zigenarna som inte gör det. Detta leder också till slutsatsen att zigenarna inte kan hålla fast vid sin traditionella livsföring om de vill leva ett drägligt liv.

”I en tid, då utvecklingen går snabbt framåt och då kravet på den mänskliga faktorn ökar i takt därmed, blir zigenarnas miserabla förhållanden och låga utvecklingsnivå så mycket mer märkbara och får zigenarna så mycket svårare att klara sig i samhället. Enligt utredningen finns det helt enkelt inte längre någon möjlighet för zigenarna att hålla fast vid sin gamla livsföring om de samtidigt vill leva ett drägligt liv, grundat på eget arbete och inte på samhällets socialvård.” (SOU 1956:43:17)

Ovanstående citat är taget från rubriken ”behovet av åtgärder” och används därför som motivering av statliga ingripande. Att notera är också hur en hel ”tid” definieras, tiden sammankopplas med snabb utveckling, och därför blir också zigenarnas ”miserabla” förhållanden och låga utvecklingsnivå *mer* påtaglig. Men bara några rader senare utmålas en annan bild av zigenarna, som utmanar de föreställningar det första artikulerar; nämligen att zigenarna vill bryta loss från sin ”isolering”.

”Utredningen är emellertid övertygad om att det trots allt finns en utbredd önskan hos zigenarna att få en ändring till stånd. Denna övertygelse finner stöd däri, att ett stort antal zigenare under den senaste tioårsperioden trots alla svårigheter, som är förenade därmed, övergivit den ambulerande tillvaron för en mera ordnad livsföring. Medan såsom ovan framhållits c:a 235 zigenare numera är bosatta i fasta bostäder, var vid den socialstyrelsen år 1943 verkställda undersökningen endast 23 av de då redovisade 453 zigenarna bofasta. Den under senare år tilltagande tendensen bland zigenare att gifta sig med icke-zigenare (inte mindre än 55 blandäktenskap har sålunda inregistrerats) torde också – åtminstone delvis – få anses utgöra bevis för zigenarnas strävan att bryta sig loss ur sin isolering.” (SOU 1956:43:17)

”Zigenarna har under senare år otvivelaktigt börjat finna sig bättre till rätta i samhället och som följd därav är det väl inte osannolikt, att de numera med större frimodighet än förr också vågar vända sig till myndigheterna och begära den hjälp de anser sig behöva.” (SOU 1956:43:15)

Det verkar i det första citatet göras en åtskillnad mellan det som karakteriserar gruppen zigenare, det mest typiska, och det de *egentligen* vill. Zigenarnas *förhållanden*, som ständigt återkommer i utredningen krockar med deras önskan – en mer ”ordnad” livsföring. I båda citaten, men framförallt det andra, utmanas också bilden av zigenarnas ”låga utvecklingsnivå” som beskrevs tidigare på samma sida. Utifrån dessa konstateranden blir även nedanstående citat en aning märkligt, då det hävdar totala motsatsen.

”Några mer påtagliga bevis för att zigenarna av egen kraft skall förmå inpassa sig i samhällslivet har ej framkommit. Särskilda åtgärder från det allmännas sida torde därför vara erforderliga för att förverkliga detta mål.” (SOU 1956:43:7)

Eftersom detta citat är hämtat från det direktiv som statsrådet Gunnar Sträng formulerat, tolkar vi det som att utredningen, utan att direkt uttala det, gör upp med även detta sanningsanspråk – att zigenarna ej av ”egen kraft” kan (eller vill?) inpassa sig i samhällslivet.

Sammanfattning

Zigenare ekvivaleras i utredningen med starka traditioner i yrke, leverne och boende. De är oförtjänta av den situation de befinner sig i samtidigt som de inte själva kan råda bot på den. Gruppen är homogen, specifik och avvikande och dessutom lätt identifierad. Det finns i utredningen bara två typer av människor, zigenare och ”andra”. Ett avvikande levnadssätt blir per definition negativt, och anpassning till samhället blir både nödvändigt och eftersträvansvärt.

Ansvarsfrågan är ett av de områden som det råder antagonism. Ansvaret växlar mellan samhället och romerna själva på en mängd olika punkter och det går inte att entydigt ge svar i frågan. Även zigenarnas vilja till förändring är antagonistisk, där direktivet till utredningen betonar ovilja medan utredningen är tvetydig.

Zigenare i Sverige: redogörelse över försöksverksamhet för utomnordiska zigenare samt förslag till åtgärder (Ds A 1975:8)

Denna utredning är, i jämförelse med ”zigenarfrågan” (SOU 1956:43), mer inriktad på arbetet med olika åtgärder samhället har vidtagit och hur dessa har lyckats. Utredningen presenterar både förslag på förändringar och det som enligt utredningen bör fortsätta som det är. Mycket statistik presenteras också i anslutning till det som diskuteras. Något annat som gör att utredningen skiljer sig från den tidigare utredningen är att den är skriven i en kontext då staten har en försöksverksamhet för överföring av utomnordiska zigenare – framförallt från Italien och Frankrike. Dock presenteras också politiken gentemot zigenare i allmänhet och det mesta som

sågs gälla gruppen zigenare i stort. Vid tiden för utredningen hade 185 utomnordiska zigenare kommit till Sverige (Ds 1975:8:9). Det totala antalet är enligt utredningen 3700 (Ds 1975:8:27), alltså en stor ökning från 1956 då zigenarna enligt utredningen då bara var 740. Det första temat som vi presenterar är ”ett större sammanhang”, vilket vi anser är en viktig skillnad mot tidigare utredning. Efter detta presenteras ”kultur och anpassning”, som är återkommande begrepp och teman i utredningen och som vi anser hänger ihop. Efter detta presenteras en lite annan bild i ”inre kris och yttre förändring”, som delvis gör upp med det som sägs i ”kultur och anpassning”.

Ett större sammanhang

Det blir tydligt redan i början i utredningen att zigenarfrågan nu ingår i ett större sammanhang; invandrings- och minoritetspolitik.

”Erforderliga förbättringsåtgärder för den zigeniska gruppen skall i princip lösas inom ramen för den antagna invandrings- och minoritetspolitiken. Zigenarna tillhör en av de mest socialt handikappade grupperna i vårt samhälle. Med hänsyn härtill bedömer Expertgruppen det befogat med speciella stödåtgärder för zigenarna i vissa fall.” (Ds 1975:8:8)

Zigenarfrågan skall alltså behandlas inom ramen för invandrings- och minoritetspolitik, men eftersom zigenarna är en av de *mest* socialt handikappade grupperna kommer de att behöva särskilda stödåtgärder förutom de som ingår i invandrings- och minoritetspolitiken. De övergripande målen för denna politik kommer dock att gälla.

”Riksdagen antog våren 1975 de riktlinjer, som skall gälla för den svenska invandrar- och minoritetspolitiken. De övergripande målen har formulerats med utgångspunkt i begreppen jämlikhet, valfrihet och samverkan.” (Ds 1975:8:19)

Alla dessa mål blir intressanta i förhållande till resten av utredningen, då den ibland direkt tar avstånd från målen. Detta visar på vilket sätt zigenarfrågan ses som en *särskild* fråga. Mer om detta senare. De olika utgångspunkterna, jämlikhet, valfrihet och samverkan preciseras såhär;

”Jämlikhetsmålet innebär ett fortsatt arbete för att invandrarna skall få samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter som befolkningen i övrigt. Målet innebär vidare att alla grupper i samhället skall ha likvärdiga möjligheter att bibehålla och utveckla sitt modersmål och utöva sin kultur.

Valfrihetsmålet innebär att medlemmar av språkliga minoriteter skall kunna välja i vilken grad de vill uppgå i en svensk kulturell identitet och i vilken grad de vill bibehålla och utveckla den ursprungliga identiteten.

Samverkansmålet innebär att en ömsesidig och omfattande samverkan bör komma till stånd mellan invandrar- och minoritetsgrupperna och majoritetsbefolkningen.” (Ds 1975:8:19, vår kursivering)

I målen presenteras tydligt vilka subjektspositioner som är relevanta i invandrings- och minoritetspolitiska sammanhang; ”invandrare”, ”minoritet” och ”majoritetsbefolkning”. Det bör noteras att ”majoritetsbefolkning” som subjektsposition görs synligt, men det framgår inte vilka som har tillgång till respektive position (är det självidentifikation, är det om man själv invandrat,

om föräldrar invandrat osv). Alla subjekspositioner beskrivs i samverkansmålet som aktiva, dvs att samverkan ska vara ”ömsesidig” mot tolerans och solidaritet, att det gäller alla grupper.

Kultur och anpassning

I de övergripande målen (se citat ovan) framkommer att anpassningen till den ”svenska kulturen” ska vara frivillig. Att det ska gå och välja mellan ”svensk kulturell identitet” och ”ursprunglig identitet” implicerar att kulturell identitet inte behöver vara något fast och entydigt, utan att det kan förändras; *väljas*. ”I vilken grad” medlemmar av minoriteter vill uppgå i svensk kultur innebär också att kultur inte är två separata, ömsesidigt uteslutande kategorier, utan att det finns nyanser, tex att man kan uppgå *lite, mellan* eller *mycket* i den svenska kulturen. På detta sätt kan utredningens förståelse för kultur sägas vila på konstruktionistisk sådan, dvs att det är en social process. Det framgår dock senare att den zigeniska kulturen och den svenska kulturen är två ”skilda” kulturer;

”När det gäller två *så skilda* kulturer som den zigeniska och den svenska kan i den praktiska tillämpningen de antagna målen komma i konflikt med varandra. Den ena gruppens krav och behov att hävda sitt kulturmönster får självfallet inte innebära att en annan grupps *lika berättigade* krav och behov åsidosätts. När de övergripande målen bryts ner i del- och etappmål måste sådana målkonflikter uppmärksammas och analyseras för att lämplig och godtagbar avvägning skall kunna ske.” (Ds 1975:8:19, vår kursivering)

I detta citat verkar dock kulturerna mer separata och skilda än tidigare. Kultur kopplas här samman med konflikt. De övergripande målen kan komma i konflikt med varandra om olika grupper har olika ”krav och behov” att manifestera sin kultur. Målkonflikter ses alltså som en risk inom detta politikområde. Det framhålls dock att båda grupperna har ”lika berättigade” krav och behov.

”Det finns i det zigeniska kulturmönstret en rad kulturellt och religiöst betingade traditioner, som verkar *konserverande* i stället för *utvecklande* på den zigeniska kulturen och medverkar till en fortsatt isolering av zigenarna från det samhälle vi lever i. Denna isolering måste brytas genom en aktiv medverkan från zigenarna själva.” (Ds 1975:8:19f, vår kursivering)

Citatet ovan visar att utredningen lägger in en reservering, målen (framförallt valfrihet) kan inte gälla i alla fall. Värt att notera är att gruppernas ”lika berättigade” krav och behov nu blir flytande och mångtydigt, vad händer tex om kravet/behovet är en vilja att isolera sig? I detta citat artikuleras alla krav och behov *inte* som lika berättigade. Om de övergripande målen ska gälla eller ej beror på om traditionen ifråga verkar ”konserverande”, dvs. att den ”hindrar utveckling av den zigeniska kulturen”. Utredningen hävdar därmed att det går att värdera olika delar av den zigeniska kulturen utifrån detta kriterium – vem som ska göra det är dock inte klart. Istället hävdas att isoleringen måste brytas med hjälp av ”en aktiv medverkan från zigenarna själva”, om detta innebär under frihet eller tvång framgår ej. Den zigeniska kulturen artikuleras och kopplas i

sammanhanget ihop med konserverande, dvs bevarande – i motsats till utvecklande. (Vissa delar av) den zigeniska kulturen ses alltså som oföränderlig, vilket också betyder att det finns en motsats; den svenska kulturen, som då anses föränderlig/under utveckling. Att den zigeniska kulturen här står för sig själv osynliggör måttstocken mot vilken den mäts. Den zigeniska kulturen framstår i *absoluta* termer som oföränderlig istället för i *relativa* termer. Detta är mycket intressant ur postkoloniala utgångspunkter, dvs att den egna kulturen framstår som neutral och dessutom osynliggörs. Zigenarna blir i detta citat den enda grupp med ”kultur”. Senare i utredningen får vi också svar på *vad* i den zigeniska kulturen som verkar konserverande.

”Sådana hinder (för en gynnsam utveckling av den zigeniska kulturen och socialiseringen av gruppen) är eller har varit:

1. miserabla bostadsförhållanden
2. analfabetism och svårigheter att hålla barnen i skola, vilket konserverar analfabetism till nya generationer
3. bristande yrkesutbildning” (Ds 1975:8:25, vår parantes)

Nu får vi också reda på vad som är/har varit centrala delar av ”problemet”. En fråga är dock om dessa punkter ses som centrala för den zigeniska kulturen, eller om det bara är sådant som hindrar kulturen från *utveckling*. Är tex analfabetism en central del av zigenisk kultur? Här ges inget direkt svar.

”Det är anmärkningsvärt att zigenarna överhuvudtaget kunnat överleva som etnisk grupp efter århundraden av nomadisering. Att detta varit möjligt torde bli bero på de smala kontaktytor som zigenarna – tvångsvis eller frivilligt – haft med värdsamhällets representanter och ändå någorlunda lyckats klara sin försörjning på de traditionella ’zigenaryrkena’.”(Ds 1975:8:26)

Att ordet ”värdsamhället” används tyder både på att utredningen menar att detta inte bara gäller Sverige, men framförallt reagerar vi på den positiva klang ordet ”värd” har. Vi kopplar nämligen samman ordet med någon slags inbjudan, att motsatsen till ”värden” är ”gästen”. Att zigenarna har haft smala kontaktytor med ”värdsamhällets” representanter och att de ”någorlunda” klarat sin försörjning, blir här den främsta orsaken till att de överlevt som etnisk grupp. Detta framkommer också i nästa citat.

”I dagens samhälle är detta (oklart vad som syftas till) inte längre möjligt och vid de nu allt tätare, ofrånkomliga kontakterna mellan det zigeniska samhället och majoritetssamhället uppstår många gånger allvarliga konfrontationer när den ena partens värderingar och målsättningar inte stämmer överens med den andra partens. Förmågan och viljan – från båda parter – att överbrygga dessa motsättningar är helt avgörande för zigenarnas möjlighet att överleva som etnisk grupp på samma sätt som det är för övriga minoritetsgrupper.” (Ds 1975:8:26)

Kontaktytorna med majoritetssamhället ses som ett allvarligt hot mot den zigeniska kulturens fortlevnad. Det som dock kan rädda gruppens överlevnad är både deras egen, men också majoritetssamhällets ”förmåga” och ”vilja” att överbrygga motsättningar. Precis som tidigare

sammankopplas här kultur⁷ med motsättningar och konfrontationer, det blir dessutom oklart varför dessa kontakter *nu* är *allt mer* ofrånkomliga. Vad är det som har skett som gör den tidigare isoleringen omöjlig? Är det ett normativt eller rent faktiskt konstaterande?

Kanske kan diskussionen om kultur i denna utredning anses belysa det faktum att ”kultur” ofta utgör den nya grunden för rasism. Sammantaget visar diskussionen att den zigeniska kulturen ses som *mindre utvecklad* och ställs ofta i konflikt med den svenska. Men samtidigt framkommer också en annan bild, en bild av den zigeniska kulturens upplösning som ett problem. Här ses denna upplösning som en kris och ett identitetsproblem som leder till konsekvenser för barnuppfostran. Detta leder oss in på nästa tema.

Inre kris och yttre förändringar

”Ur subjektiv synvinkel ter sig dessa förhållanden [en ny identitet] för zigenarna så att han har en känsla av att ofrånkomligen och ständigt vara på glid bort från vetskapen om vem han är, vad han skall tro på, vad han själv vill och kan, hur hans framtid egentligen ser ut. Detta problem dominerar i den nuvarande vuxna zigeniska generationen, som fostrar sina barn med föga hållbara syften och i stort sett utan medvetna idéer om vad barnen skall kunna bli eller kunna göra, när de en gång blir stora.” (Ds 1975:8:114, vår hakparantes)

I föregående tema framstår den zigeniska kulturen som ett problem utifrån förändringssynpunkt. Men att den zigeniska identiteten har en kris framstår här också som ett problem, som vi kan se i citatet ovan. Det kopplas här samman med problem i uppfostran, som sker under ”föga hållbara syften”. Citatet framhåller dock att iakttagelsen är ”subjektiv”, vilket möjliggör andra sätt att se på saken. Dessa tas dock inte upp. Denna (subjektiva) kris används som motiv till att den ”familjepedagogiska verksamheten”, som tidigare mest varit av praktisk karaktär, ska utökas och även användas för att ge kunskaper till zigenarna.

”Denna [familjepedagogiska verksamheten] skulle underlätta för familjen att bo i lägenhet, hjälpa till med inköp och matlagning, sortera och läsa post, vara till hjälp vid kontakt med myndigheter, fylla i blanketter samt medverka vid läkare- och tandläkarbesök. En viktig roll för ’hemma-hos-arbetaren’ är att genom information till grannar, myndigheter och enskilda personer, förebygga eventuella missförstånd och skingra fördomar.” (Ds 1975:8:113, vår hakparantes)

”Zigenarna måste ges rimlig tid och rimliga möjligheter att erhålla kunskap om *våra mål* och *våra värderingar* för att därefter själva få bestämma vilka alternativ de bedömer som mest gångbara. Familjepedagogen är förmodligen den person i värdsamhället som kommer stå de zigeniska invandrarna närmast. Det är nödvändigt att familjepedagogerna har kunskap om såväl majoritets- som det zigeniska samhällets normer och värderingar.” (Ds 1975:8:114, vår kursivering)

Ovanstående citat visar en tydlig kolonial prägel. Även om det framhålls att zigenarna själva ska få välja ”vilka alternativ de bedömer som mest gångbara”, bygger denna familjepedagogiska verksamhet (delvis) på idéer om vår egen kulturs överlägsenhet samt att ”vi” behöver lära och

⁷ eller som det snarare står; ”värderingar och målsättningar”, vi tolkar detta som kultur.

hjälpa zigenarna. Att familjepedagogerna ska "förebygga eventuella missförstånd och skingra fördomar" kan tolkas som en form av kulturell tolk, dvs att kulturerna (den zigeniska och svenska) är så olika att någon från samhället måste gå in för att inte missförstånd och fördomar mot zigenarna ska uppstå. Det bildas i det andra citatet också ett tydligt binärt förhållande mellan de två kulturerna, och mellan "våra mål och våra värderingar" och "de". Här framstår återigen kulturerna som essentiella och fasta, då familjepedagogen måste "ha kunskap" om normerna och målen i såväl majoritetskulturen som i den zigeniska kulturen. Det kan också frågas hur "majoritetskulturen" ser ut och om det är detsamma som den "svenska kulturen" som använts tidigare. I nedanstående citat framkommer tydligare hur yttre omständigheter har med zigenarnas kris att göra.

"Yttre förändringar har drabbat dem till övermått, först destruerande förändringar (inkomstmöjligheternas försvinnande, bosättningen i de ghettolikhande lägren) sedan reparerande och stödjande förändringar (socialvårdens övertagande av många försörjning, inflyttningen i den nya främmande bostadsmiljön, vuxenskolelivets framväxande). Några motsvarande 'inre reformer' har emellertid inte kommit till stånd, som kan göra det möjligt för zigenarna att på ett för deras 'hjälpare' förståeligt sätt dra nytta av och tillgodogöra sig dessa samhälleliga reformer av yttre art." (Ds 1975:8:113)

Här målar citatet upp en ganska passiv bild av zigenarna som inte lyckats förändra sig till de yttre omständigheter som nu råder. Det verkar vara denna passivitet som gör att de inte kan "dra nytta av och tillgodogöra sig" dessa samhälleliga förändringar. Förändringen tillskrivs på så sätt positiva egenskaper, då den kan "dras nytta" av. Detta är dock en motsägelse då förändringen kallades för "destruerande" dvs förstörande. En alternativ betydelseutskrivning av de yttre förändringarna hade därmed kunnat vara en mer negativ bild där utslagning av zigenare (och kanske även andra grupper) ses som en negativ konsekvens. Återigen ställs inte gruppen zigenare mot någonting, utan står här ensamma men jämförs ändå indirekt med "vi", som därmed *har* kunnat dra nytta av dessa yttre förändringar. Det målas upp en idealbild där en förändring av yttre omständigheter leder till förändring av inre omständigheter. Men ett sådant ideal har alltså inte zigenarna levt upp till.

Motstånd

Ett annat tecken som återkommer i utredningen är motstånd, dels mot zigenarna i olika sammanhang (framförallt bostadsfrågan), men också från zigenarna.

"När det gäller bostadsanskaffning åt zigenare är situationen emellertid den, att det under det senaste åren blivit svårare att erhålla acceptabla bostäder. Många kommunala och privata bostadsföretag tvekar att tillhandahålla bostäder åt zigenare." (Ds 1975:8:105)

"Orsakerna till hyresvärdarnas motstånd är flera. De vanligaste framförda orsakerna är:
att zigenare uppträder störande,
att zigenare inte kan bo i moderna bostäder,

att zigenare går konstigt klädda.” (Ds 1975:8:107)

”Även vissa socialförvaltningar har ställt sig negativa till att medverka till bostadsplacering av zigeniska familjer.”(Ds 1975:8:106)

I anslutning till dessa citat har utredningen varken nämnt ordet ”diskriminering”, ”rasism” eller varit direkt fördömande mot detta sätt att behandla zigenare. Istället används ord som att bostadsföretagen ”tvekar”, att socialförvaltningar har ”ställt sig negativa”, hyresvärdarnas ”motstånd”. Ändå konstateras explicit att det är *på grund av* att de är zigenare, som de blir behandlade på detta sätt.

”Det måste vara deprimerande för nyanlända zigenare att gång på gång få höra att de inte är välkomna som hyresgäster *på grund av* att de är zigenare.” (Ds 1975:8:106, vår kursivering)

Särbehandling görs här också till en större fråga, en som påverkar de nyanlända zigenarnas psykiskt välbefinnande. Men vi finner också någonting annat kring detta motstånd. Det artikuleras också på ett sätt som gör statens åtaganden komplicerade. Utredning börjar med vad som beskrivs som ett ”sorgligt exempel”.

”En gammal zigenare levde ensam i en grotta, som var nedgrävd i jorden utan fönster och som tom var olämplig för ett djur. Vi byggde honom ett litet hus på 25 kvadratmeter, bestående av ett rum och kök, skafferi och toalett. Rummets fönster var bredare än själva jordhålet, som han bodde i. Vi flyttade högtidligt den gamle zigenaren till den nya hygieniska miljön. Nästa dag flydde han tillbaka under jorden. Då satte vi levande blommor i det lilla husets fönster för att göra det mera familjebetonat och mer stämningsfullt. Zigenaren flydde tillbaka igen på natten. Sedan skaffade vi honom en liten radio, spikade fast jordgrottans lilla bräddörr, så att han inte kunde gå tillbaka. Nu flydde inte den gamla zigenaren utan begick självmord. I hans grotta hittade vi halm på golvet, några klädtrasor och en sliten fiol.

Men vi upptäckte också något annat. Felet hos oss själva, när vi inte tänkte på att samtidigt med husets uppbyggande – om inte tidigare – skulle vi ha börjat med den gamle zigenarens inre uppbyggnad och hans omvandling. Vi hade endast ändrat miljön, men låtit människan bli oförändrad. Konflikten mellan den nya och den gamla miljön förorsakade en tragedi. Det var en viktig lärdom för oss.” (Ds A 1975:8)

Det vi tyckte var intressant i den här historien är framförallt hur komplext och svår ”zigenarfrågan” blir enligt denna berättelse. Det verkar nästan som om ”den gamle zigenaren” inte *vill* få det bättre, och att anledningen därtill skulle vara något slags mindervärdeskomplex, att han inte tycker sig förtjäna detta fina hemtrevliga lilla hus; då ”konflikten mellan den nya och gamla miljön förorsakade en tragedi”. På så sätt möter också ”vi” ett motstånd, att zigenaren inte vill ha hjälp. Kanske kan detta också ses som en slags kritik av tidigare politiska åtgärder som *bara* fokuserat på ”yttre omständigheter”, exempelvis bostad, och inte förstått att zigenarna också måste förändras ”inifrån”. ”Vi” framstår här som väldigt envisa i att försöka få zigenarens situation bättre, men utan resultat. Zigenaren framstår som bakåtsträvande och tragisk, och det blir ganska svårt att förstå hans agerande, vilket också kan ses som ett slags mystifierande av

zigenarens inre. Samhället bör inte bara syssla med att bygga bort problemen i fysisk bemärkelse, vi måste också bygga igen zigenarnas ”inre” jordhåll.

Sammanfattning

Centralt i denna utredning är att zigenarfrågan nu blivit en del av ett större sammanhang, invandrings- och minoritetspolitiken. Men här råder det också en strid, och utredningen fastställer också zigenarfrågan som en särskild fråga, då zigenarna är en mer socialt handikappad grupp än andra invandrar- och minoritetsgrupper. Zigenarnas kultur artikuleras som ett problem, då den hindrar utveckling. Även zigenarnas identitetskris ses dock som ett problem, då barnuppfostran sker utan riktning. Detta tyder på antagonism, att utredningen artikulerar zigenarnas kultur på två sätt; ett som förhindrar utveckling, och ett som leder till identitets- och uppfostringsproblem. Utredningen beskriver ett motstånd som zigenarna möter, men tar inte något tydligt avstånd från det (tex genom att kalla det diskriminering eller rasism). Men motstånd artikuleras också som någonting hos zigenarna själva, som inte vill ta emot hjälp, vilket också gör zigenarfrågan till en svår fråga för samhället. Några resonemang kring vilka som är zigenare eller inte förekommer inte, gruppen framstår som en homogen grupp som har samma problem och behöver samma åtgärder från samhällets sida.

Extra centralt i denna utredning anser vi att *kultur* är. Kultur kopplas både samman med identitet men också med konflikt och kulturkrockar. I de fastställda målen för invandrings- och minoritetspolitiken fastställs att kulturerna har lika berättigade krav och behov, någonting som dock inte gäller fullt ut i zigenarfrågan.

Romers rätt – en strategi för romer i Sverige (SOU 2010:55)

Denna utredning skiljer sig mycket från de två tidigare då den fokuserar mindre på romer och mer på det sk. ”majoritetssamhället”. Vi har hittat ett antal centrala punkter vi kommer att strukturera analysen utifrån som utgör rubrikerna i kommande del.

Förhållningssätt

En central del av hela utredningen är avståndstagande, en slags ”nystart”, eller ”nu-får-det-vara-nog-attityd”. Tydligt blir att det finns konflikt kring hur frågan om romer ska artikuleras. Redan på första sidan av sammanfattningen kan vi läsa;

”Romers exkludering är inget nytt fenomen, inte heller utredningar med syfte att förbättra romers situation. Perspektivet har *tidigare* varit majoritetssamhällets hantering av ”den andre”. Skulden för den uppkomna marginaliseringen har huvudsakligen lagts hos offren, romerna själva. Lösningarna

har varit majoritetens, romerna har varit *objekt* och staten det goda familjöverhuvudet.” (SOU 2010:55: 17)

Detta citat visar tydligt att utredningen bildar ett slags ”vi-” och ”dem” position mellan *tidigare* utredningar och politiska åtgärder (dvs majoritetssamhällets förhållningssätt) och sig själva. Det är en artikulering av skillnad, ett skapande av antagonism som också implicerar att det finns *andra* perspektiv, som lägger skulden på ”offren”. Att romerna varit *objekt* innebär alltså att romerna tidigare har skildrats ”med andras ögon”, utifrån.

”Vi har sökt ett annat förhållningssätt som baseras på ett *rättighetsperspektiv*.” (SOU 2010:55: 17)

Rättighetsperspektivet är alltså nytt, och det är också en väg bort från tidigare förhållningssätt, dvs där romerna skildrades ”med andra ögon”. Här bildas också ett motsatsförhållande mellan dessa två förhållningssätt; *hantering av ”den andre”* och *rättighetsperspektiv*.

”Staten har inte tidigare tänkt på att problemen kan ha sin grund i majoritetssamhällets förhållningssätt.” (SOU 2010:55: 176)

I detta citat blir det också tydligt att majoritetssamhället i denna utredning spelar en stor roll, fokus ligger inte på gruppen romer, som tidigare. ”Majoritetssamhällets förhållningssätt” blir därmed en del av förklaringen till politikområdets misslyckande. Detta leder också till ett nytt förhållningssätt.

”En annan iakttagelse är vikten av att informationen inte utformas så att den bidrar till att sprida en stereotyp bild av romerna genom att beskriva minoriteten som en homogen grupp.” (SOU 2010:55: 18)

Detta citat står i början av utredningen då uppdraget presenteras. Ett av uppdragen var att delegationen för romska frågor skulle sprida kunskap ”om romer” och ”romers situation” till allmänheten, myndigheter osv. Här blir beskrivningar av grupper som homogena något negativt, något som skapar stereotyper. Detta får konsekvensen att utredningen också ser sig själva som en part i denna process, dvs att de är med i skapandet av förståelse för gruppen. Intressant blir dock att uppdraget – att sprida information om gruppen – på ett ganska uppenbart sätt kan komma i konflikt med de delegationen vill uppnå – nämligen att *inte* sprida en stereotyp bild genom att beskriva minoriteten som en *homogen* grupp. Frågan om det överhuvudtaget går att *inte* skapa en stereotyp/homogen grupp bemöts aldrig. Citaten nedan blir lite av en motsägelse.

”För att nå dessa mål [lika rättigheter] krävs en rad åtgärder som i sin tur måste utgå ifrån *romernas bostadssituation* och *gruppens behov*.” (SOU 2010:55: 28, vår kursivering och hakparantes)

”Delegationen bedömer att målen kan nås inom 20 år – en generation – och våra förslag tar sin utgångspunkt i *den* situation som nu råder, de behov som nu kan överblickas, de åtgärder som nu krävs, som ett första steg.” (SOU 2010:55: 17, vår kursivering)

”Romernas *situation* är ovärdig ett demokratiskt välfärdssamhälle som vårt och det finns inga genvägar till jämlika villkor för romer. (SOU 2010:55: 17, vår kursivering)

Romernas ”situation” och ”behov” beskrivs i singularis på många ställen i utredningen, att en heterogen grupp kan ha ”en situation” eller ”ett behov” är dock en motsägelse. I utredningen poängteras ofta att romerna inte utgör en homogen grupp, men ”situationen” eller ”romernas situation” tyder på att detta inte är entydigt, det finns en strid i frågan. Att de inte skulle utgöra en homogen grupp blir överhuvudtaget ett märkligt konstaterande – då själva premissen för en utredning om romer är att de utgör en grupp som skiljer sig från andra grupper på ett specifikt sätt. Utredningens konstaterande speglar själva grundproblemet med politik riktad mot en etnisk grupp – att skillnaderna inom gruppen, och likheterna med andra grupper blir osynliga. Detta kvarstår trots att utredningen konstaterar att de inte är en homogen grupp, de tvingas ofta tala om dem på *ett* sätt ändå, vilket resulterar i uttalanden som ”romernas situation” osv.

Rasism

En återkommande förklaring till romers situation idag handlar om rasism och diskriminering som tas upp i relation till alla delar i utredningen. Rasism riktad mot romer kallas för ”antiziganism”, (jmf med antisemitism).

”Det grundläggande problemet är de diskriminerande strukturerna, och den öppet accepterade antiziganismen.” (SOU 2010:55:28)”

Här fastställs vad som är det ”grundläggande problemet”, en diskriminerande *struktur*, dvs mer än bara enskilda händelser, kanske snarare en central del av samhället. Rasism mot romer, sk antiziganism förstås av utredningen som;

”Antiziganism är fientlighet, fördomar, föreställningar eller rasism riktad mot romer och en distinkt form av rasism.” (SOU 2010:55:20)

Det rör sig om en särskiljande och negativ praktik mot romer grundad på felaktiga föreställningar om samma grupp. Att det är en ”distinkt” form av rasism innebär också att den skiljs från andra former av rasism, *hur* är dock oklar. Antiziganismen kopplas också samman med andra saker.

”Att stänga välfärdsgapet mellan romer och andra grupper bygger på att diskrimineringen och den strukturella antiziganismen bekämpas. Då krävs att de antiziganistiska strukturerna i samhället blir synliga, och att en skamtröskel för antiziganistiska attityder och handlingar etableras, vilket förutsätter en genomlysning av det förflutna, det vill säga en sanningskommission om de historiska övergreppen mot romer.” (SOU 2010:55:23)

I och med att antiziganismen är *strukturell* måste också antiziganismen bekämpas för att komma till rätta med andra problem, tex ”välfärdsgapet”, som existerar mellan romer och ”andra grupper”. Antiziganismen kopplas alltså samman med välfärdsgap. Utredningen antyder också att den strukturella antiziganismen nu är osynlig (det krävs att de *blir* synliga) och strukturen blir synlig då vi får reda på hur det ”egentligen” är (genom en genomlysning av det förflutna, om historiska övergrepp). Genom denna blottning av strukturerna kommer också en ”skamtröskel” etableras för antiziganistiska attityder och handlingar vilket i sin tur leder till att välfärdsgapet stängs. Hur antiziganismen skiljer sig från andra typer av rasism får delvis sitt svar här;

”Enligt analysen har antiziganismen sina djupa rötter i en generell antinomadism.” (SOU 2010:55:175)

Denna antinomadism ses komma från långt tillbaka i tiden (historien om Kain och Abel i tredje mosebok kan tydligen tolkas som ett exempel på detta, se SOU 2010:55:174) då det bara fanns bofasta och nomadiserande människor på jorden. Utredningen ser alltså antiziganismen som historiskt betingad, att det är historien som förklarar ”strukturerna”. Det blir tydligt att det rör sig om en *svår* fråga, som dessutom kopplas samman med både ”välfärdsgap” och arbetsmarknad.

”Till sist vill delegationen framhäva att socialt accepterad kollektiv diskriminering av romer inte kan botas med regleringsbrev. Att avhjälpa diskriminering på arbetsmarknaden med åtgärder riktade mot romer kommer inte att förslå. Det grundläggande problemet är de diskriminerande strukturerna, och den öppet accepterade antiziganismen. Så länge den inte motas tillbaka, kommer romer att fortsätta tillhöra de mest exkluderade grupperna på arbetsmarknaden.” (SOU 2010:55:23)

Än en gång förstås diskrimineringen som en *svår* fråga. Den kan inte ”botas” med regleringsbrev, dvs regeringen kan inte i sina direktiv till myndigheter egentligen inte kan göra så mycket åt ”socialt accepterad kollektiv diskriminering”. Inte heller på arbetsmarknaden kan diskrimineringen ”avhjälpas” med åtgärder riktade mot romer. Allt detta beror på att det finns ”diskriminerande strukturer” – en öppet accepterad antiziganism. Oklart blir det dock *hur* den då ska motas tillbaka, men det är varken på arbetsmarknaden eller i direktiv till myndigheter. En konsekvens av att antiziganismen ses som ett strukturellt, kollektivt problem verkar också vara att frågan då blir så komplex att den inte kan lösas. Skulden ges alla, men i praktiken ingen mer än någon annan. Detta gör att frågan blir svårhanterad.

”Med detta vill vi säga att det är en komplicerad sak att reparera femhundra års försummelse och övergrepp och reparera relationen mellan romer och majoritetssamhället, och att våra förslag ska ses som en helhet.” (SOU 2010:55:24)

Att förslagen ska ses som ”en helhet” implicerar att det inte går att fokusera på endast ett område för att komma tillrätta med ”problemet”. Än en gång poängteras att det är en ”komplicerad sak” att reparera relationen mellan majoritetssamhället och romer. Kanske kan man här också rikta samma kritik mot denna utredning som har riktats mot postkoloniala teorier, bl.a. Said, att romer här reduceras till passiva mottagare av förtryckande strukturer.

Rättigheter

”Perspektivet har tidigare varit majoritetssamhällets hantering av ”den andre”. Skulden för den uppkomna marginaliseringen har huvudsakligen lagts hos offren, romerna själva. Lösningarna har varit majoritetens, romerna har varit objekt och staten det goda familjeöverhuvudet.” (SOU 2010:55: 17)

”Vi har sökt ett annat förhållningssätt som baseras på ett *rättighetsperspektiv*.” (SOU 2010:55: 17)

Anledningen till detta perspektivbyte är att romerna tidigare fått skulden, vilket denna utredning inte vill ge dem. Rättighetsperspektivet ses med andra ord som ett sätt att inte skuldbelägga romer för den situation de befinner sig i; det är ett *neutralt* förhållningssätt. Att byta perspektiv betyder även att tidigare sätt var fel, och således detta nya sätt rätt, vilket vi också tog upp tidigare. Det blir ett sätt att göra upp med – ta avstånd från – vad som uppfattats som ett förlegat och orättvist förhållningssätt. Rättighetsperspektivet kopplas samman med frågan om mänskliga rättigheter.

”Minoritetsrättigheterna förstärker alltså möjligheten för personer som tillhör minoriteter att tillvarata sina mänskliga rättigheter.” (SOU 2010:55:19)

”Romers mänskliga rättigheter har utsatts och utsätts för allvarliga kränkningar i Sverige och många romer utestängs alltjämt från väsentliga delar av samhällslivet.” (SOU 2010:55:20)

Minoritetsrättigheterna cementerar alltså det politiska faktum att romerna utgör en specifik grupp som dessutom har svårt att tillgodogöra sig sina mänskliga rättigheter utan dessa.

Rättighetsperspektivet hjälper också till att formulera det politiska problemet.

”Romer nekas full tillgång till de sociala och ekonomiska rättigheterna. Romer har inte heller haft full tillgång till sina politiska och medborgerliga rättigheter då romer i Sverige bara sedan någon generation kunnat rösta och delta i val samt via egna organisationer erbjudits dialog med statsmakten.”(SOU 2010:55:19)

Problemet är alltså en *brist på tillgång* till de rättigheter gruppen har, en brist som är konsekvens av gruppens marginalisering. Problemet placeras som vi ser då utanför gruppen och hamnar istället hos det offentliga som skall garantera rättigheterna. Att romer *nekas* visar också tydligt att det är någon/något externt som hindrar dem. Det betyder också att det finns några *andra*, som *har* haft (överskott på?) tillgång till rättigheter, vilka dessa är framgår dock inte.

Utredningen går igenom åtta rättigheter⁸ som romer har och påtalar problem samt ger förslag inom dem alla. Det framgår aldrig om dessa rättigheter existerar i någon essentiell mening, dvs är en del av verkligheten⁹, eller att de *borde* utgöra rättigheter tex för att andra grupper har dessa rättigheter. Det blir stundtals en promenad över minerad mark då problem skall beskrivas utan att "lägga skulden hos 'den andre'". Detta lyckas dock inte helt.

"Många elever lämnar grundskolan i förtid. Det finns flera orsaker till detta och de samverkar sinsemellan. Den bristande närvaron och de många avhoppet i förtid kan förklaras av bl.a. bristen på romska förebilder såväl i själva skolvärlden som i det omgivande samhället." (SOU 2010:55:25)

"En svag studietradition hos den äldre generationen är en annan viktig orsak. Föräldrar med dålig skolunderbyggnad kan leda till att deras barn inte blir motiverade till att studera och cirkeln sluts när barnen själva blir föräldrar med dålig skolunderbyggnad." (SOU 2010:55:25)

I båda ovanstående citat återfinns anledningen till dålig prestation i skolan inom gruppen romer. Gruppen framstår dessutom som homogen, något som tidigare beskrivits som önskvärt att undvika. Att strukturen, dvs dåliga skolresultat, inte bryts ses som ett socialt arv, en cirkel som sluts. Problemet framstår då i princip som olösligt inom gruppen själv. Men skolfrågan ses dock även som ett större problem, där romerna själva inte utgör problemet.

"Även diskriminering, trakasserier, dålig kunskap om romer och deras rättigheter samt brister i skolan vad gäller uppföljning och stödåtgärder kan ses som orsak till lägre skolnärvaro och sämre studieresultat." (SOU 2010:55:25)

Om "brister i skolan" vad gäller uppföljning och stödåtgärder är ett problem särskild då det gäller romska barn eller ej framkommer inte. Det leder dock till "lägre skolnärvaro" och "sämre studieresultat", vilket tyder på att barnen här kontrasteras mot någon annan grupp, men vilken denna är sägs inte rakt ut. Intressant i detta citat är också att det inom skolan finns "dålig kunskap om romer", vilket då utgör en förklaring till varför gruppen inte klarar sig lika bra som "andra".

Då romernas rättigheter presenteras under de olika rubrikerna glider resonemangen ofta bort från *rättigheterna* och de olika rubrikerna behandlas snarare som allmänna problem, vilket flera citaten ovan visar. Kontentan blir att bristen på rättigheter förklaras av gruppens egenskaper, tex låg utbildningsnivå bland de äldre generationerna. Effekten kan också bli lite av ett cirkelresonemang där nedanstående citat är ett bra exempel.

⁸ Utbildning, delaktighet och inflytande, arbete, bostad, hälsa och social välfärd, språk, kultur samt att inte bli diskriminerad.

⁹ Vi menar här att rättigheter kan ses som "naturliga", dvs att de finns utan att vi människor formulerar dem. Motsatsen är att rättigheter ses som en social konstruktion.

”Den viktiga frågan är om romer har samma möjligheter på arbetsmarknaden som genomsnittet. Det enkla svaret är nej. *Diskriminering* och *brist på utbildning* är de två enskilt viktigaste faktorerna bakom romers bristande tillgång till rätten till arbete.” (SOU 2010:55:27)

Diskriminering och *brist på utbildning* leder till *bristande tillgång till rätten till arbete*. Brist på utbildning måste dock ses som en gruppegenskap, vilket återigen lägger förklaringen av bristande rättigheter på gruppen själv, som också framställs som homogen. Bristen på rättigheter tycks dock alltid mynnar ut i diskriminering av gruppen, vilket gör att brist på rättigheter sammantaget ses som ett symptom på antiziganism. Varför det är ett problem att romer inte har full tillgång till sina rättigheter på ett mer generellt plan får många förklaringar i utredningen:

”Romernas situation är ovärdig ett demokratiskt välfärdssamhälle som vårt [...]” (SOU 2010:55:17)

”Med utgångspunkt i Sveriges internationella åtaganden om att skydda och främja de mänskliga rättigheterna” (SOU 2010:55:18)

”Sverige har ett oåtgärdat inrikes underutvecklingsproblem orsakat av rasistiska strukturer [...]” (SOU 2010:55:19f)

Vi ser här anledningen beskrivas i något olika termer, som en fråga om *värdighet*, *lagesterlevnad* eller *utveckling*. Detta skall dock inte tolkas som att dessa står i opposition, så som vi läser dokumentet är det snarare frågan om kompletterande anledningar. Det första argumentet kräver dock närmare uppmärksamhet. Det handlar om romers situation i förhållande till en bild av hur ”vårt” samhälle bör vara. Det blir således en artikulering av skillnad mellan ”vårt” samhälle och andra samhällen, i vilken situationen mycket väl kan vara värdig. Men också en artikulation av skillnad mellan ”oss” och ”oss” – ”vi” är bättre än så här¹⁰. Här avslöjas också en annan bild av samhället, som, då det inte gäller romers situation, förknippas med mer positivt laddade ord som ”demokrati”.

Kultur

”Gemensamt för minoritetsgrupperna är att de har befolkat Sverige under lång tid och att de är grupper med en uttalad samhörighet. De har också en egen religiös, språklig eller kulturell tillhörighet tillsammans med en vilja att behålla sin identitet. Deras kulturer utgör en levande del av det svenska samhället och vårt gemensamma kulturarv.” (SOU 2010:55:19)

Kultur är en viktig del av utredningen och förstås som någonting ”levande”. Den romska kulturen är ”en del” av det svenska samhället, vilket innebär att den också blir en del av ett kulturarv. Kultur har i ovanstående citat en positiv klang och artikuleras som identitet och kopplas ihop med begrepp som ”språk” ”religion” och ”tillhörighet”.

¹⁰ “Vi” och ”oss” analogt med ”vårt”.

”Romer måste känna sig trygga i majoritetssamhället och uppleva att deras intressen tas tillvara och deras säkerhet garanteras av statsmakten, för att fullt ut våga satsa på en social och ekonomisk integration. Stöd till den romska identiteten och kulturen, garantier för romers rättigheter till utbildning och etablerande av former för delaktighet och inflytande är viktiga pusselbitar[...].” (SOU 2010:55:23)

I citatet ovan är kulturen en central del av den politiska strategin. Att stödja den romska ”identiteten” och kulturen ses som ett (av många) sätt att få romer att ”känna sig trygga” i majoritetssamhället.

Vår genomgång av situationen beträffande romsk kultur visar att stödet för att bevara, utveckla och tillgängliggöra romsk musik, dans, muntlig och skriftlig litteratur, teater, konsthantverk och andra kulturella uttrycksformer är undermåligt och otillräckligt i den mån det finns överhuvudtaget, [...] och att romska barn och ungdomar inte får tillräcklig kunskap om sin historia och kultur vilket påverkar deras identitet och förankring. (SOU 2010:55:31)

Kultur artikuleras också som en rättighet, och kopplas då samman med framförallt konstnärlig kultur (musik, dans, litteratur, teater, konsthantverk mm) vilket utesluter kultur som en form av levnadsmönster. Detta kan kanske kopplas tillbaka till det faktum att utredningen inte vill se romerna som en homogen grupp. Denna konstnärliga kultur ses som viktig för romska barn och ungdomars ”förankring” och ”identitet”, vilket dock innebär att kulturen ses som betydelsefull för annat än bara underhållning, eller för det gemensamma kulturarvet. I nästa citat används dock kultur utifrån en annan utgångspunkt.

Det är angeläget att skolan kan möta barnens och de ungas samt föräldrarnas och skolpersonalens behov så, att bl.a. *interkulturella kommunikationsfärdigheter* utvecklas och de romska barnen får det stöd de behöver för att uppnå de nationella målen i grundskolan. (SOU 2010:55:26, vår kursivering)

I detta sammanhanget får kultur en annan innerbörd, och förstås kanske mer som levnadsmönster. Det krävs alltså speciella färdigheter för att kommunicera över en kulturgräns, vilken får antas gå mellan romer och ”majoritetssamhället”, för att romers skolgång skall förbättras. Det finns med andra ord kulturer som är *så olika* att det krävs specifika färdigheter för att kommunicera mellan dem, och att denna brist på kommunikation *nu* leder till mindre stöd för romska barn att nå upp till de nationella målen i grundskolan. Det impliceras då samtidigt att den romska kulturen och den svenska kulturen¹¹ är två skilda kulturer och antyder att det finns problem kopplat till kultur. Detta skiljer sig också från tidigare då det konstaterades att den romska kulturen är en del av det svenska kulturarvet. Överlag är dock utredningen mycket försiktig att uttala sig om den romska kulturen i form av levnadstraditioner, kultur artikuleras nästan uteslutande som konstnärlig kultur, som dock ses som viktig för identiteten och

¹¹ Det framgår inte vilken kultur som icke-romer har, vi tolkar det dock som majoritetssamhällets och därmed den svenska kulturen.

förankringen av romska barn och ungdomar. Detta tyder på att kulturbegreppet ibland har en större innebörd än enbart det konstnärliga och att det inte finns en skarp gräns mellan dessa betydelser.

Sammanfattning

Centralt i denna utredningen är att den tar avstånd från tidigare politik gentemot romer, som ses som majoritetssamhällets hantering av den andre. Det nya förhållningssättet blir istället att inte se gruppen som homogen, och att tillskriva dem rättigheter. Rasism och antiziganism ses som centrala delar av problemet, som förstås som en struktur med historiska rötter. Rasismen blir då en komplicerad fråga som påverkar alla områden där romer har problem, inom utbildning, på arbetsmarknaden, bostadsmarknaden osv. Kontentan blir på det hela taget att romer inte nämns så mycket i utredningen, vilket resulterar i att utredningen egentligen mer konstruerar "samhället" än romer. Detta gör delvis att romer ses som passiva mottagare av rasistiska diskurser.

Jämförelse

Hur konstruerar utredningarna romer, och hur har synen på det politiska problemet förändrats? I denna jämförelse vill vi lyfta fram våra frågeställningar samt de mest utmärkande dragen för hur det politiska problemet kring romer har formulerats *över tid*.

1956 artikuleras zigenarfrågan som ett särskilt och eget problem; "zigenarfrågan". Det resulterar också i att jämförelser med andra grupper inte blir meningsfullt, eller att "problemet" skulle vara generaliserbart utanför gruppen. 1975 ingår zigenarfrågan i ett större sammanhang; invandrings- och minoritetspolitiken. Målsättningen med politiken är desamma för alla grupper som berörs inom politikområdet men problemen beskrivs som specifika för zigenarna, de är den *mest* "socialt handikappade" gruppen. 2010 återfinns frågan inom minoritetspolitiken, vilket dock inte får några konsekvenser för utredningen; det politiska problemet är romspecifikt. Jämförelser med andra marginaliserade grupper i samhället utesluts.

Sammantaget har det alltså skett förändringar inom vilket politikområde frågan hört till, att det har rört sig om en särskild grupp som behöver särskilda åtgärder råder det dock ingen tvivel om, här råder hegemoni. Diskurserna skapar dock entydighet kring det faktum problemet inte löser sig av sig själv och att åtgärder krävs från det allmännas sida, även om anledningarna därtill har skiftat. 1956 handlade det politiska problemet om hälsa, risk för ökat socialbidragsberoende och ökat avstånd till resten av samhället, vilket i princip var fallet även 1975. I dessa utredningarna (framförallt 1956) artikuleras avvikande dessutom som ett problem i sig. 2010 kopplas frågan istället samman med rättigheter, lägeferlevnad och värdighet.

Att diskrimineringen av romer haft sin grund utanför den romska gruppen är något som återfinns inom alla utredningar, dock uttryckt med olika emfas och med vilken betydelse som tillskrivs den. 1956 och 1975 förstås fördomar mot gruppen som förhinder, tex att bli bofast i samma utsträckning som "andra", samtidigt som diskussionen därmed också är avslutad. Inga förslag till politik tar sin grund i upphävandet av fördomarna, däremot tas hänsyn till att de finns. 2010 sätts antiziganismen i centrum för att förklara gruppens situation och dessutom återfinns en del förslag som skall minska antiziganismen. Här finns också ett samband med i vilken utsträckning det politiska problemet rör materiella ting. Då 1956 års utredning ansåg det angeläget att ordna de yttre omständigheterna kring zigenarfrågan i form av utbildning, arbetsmarknadsåtgärder, bostadsfrågan osv (dvs överge "traditionell" livsföring) sågs det politiska uppdraget som större 1975. Då var också de "inre" omständigheterna aktuella, vilket tex tog sig uttryck i "familjepedagogisk verksamhet". I den senaste utredningen handlar problemet om att säkra

rättigheter och *förutsättningar* för gruppen. På samma vis har också ambitionen om att gruppen skall vara jämlik med samhället i stort ökat under perioden, liksom att benämna gruppen det de själva kallar sig; romer – inte zigenare.

För att svara på frågan hur det politiska problemet kring gruppen har konstruerats över tid vill vi också föra in ”samhället” i diskussionen. Hur förändras och reproduceras föreställningar om samhället i dessa utredningar? I 1956 års utredning är måttstocken mot vilken zigenarna mäts oftast osynlig, och i de fall ord som ”samhället” nämns är det oftast i negativ bemärkelse, att ansvaret för zigenarnas situation *också* bör tillfalla ”oss”. Ändå ses samhället som ett ideal, något zigenarna borde (och måste) bli en del av. Här finns närmast ett binärt förhållande mellan samhället och zigenarnas traditionella livsföring, de är två ömsesidigt uteslutande kategorier. 1975 tillskrivs samhället positiva egenskaper, men framförallt neutrala. Samhället framställs som ”hjälpare”, som tar sig an zigenarnas *svåra* situation även fast de ibland visar ovilja till förändring. I båda utredningarna framstår på det hela taget samhället som föränderligt/ under utveckling, medan zigenarna står för motstånd och outveckling. Samhället artikuleras i huvudsak på samma sätt i dessa två utredningar, medan tonen förändras helt i 2010 års utredning. Där tillskrivs samhället, eller ”majoritetssamhället”, negativa egenskaper och får ta ansvar för att romer inte har de rättigheter de förtjänar. Samhället ekvivaleras också med de rasistiska strukturerna; antiziganismen, som är den huvudsakliga orsaken till romers maktunderläge. På det hela taget kan vi säga att ”samhället” aldrig får sin betydelse fixerad, och att det även inom utredningarna råder en strid kring denna storhet/myt.

Vi vill också sammanfatta hur ”kultur” har artikulerats. I 1975 års utredning är kultur ett centralt tecken, en nodalpunkt som också motiverar vissa åtgärder. Kultur är dock också en flytande signifikans, då ordet inte får sin betydelse fixerat. Det kopplas ibland samman med både motstånd och konflikt; kulturkrockar, men också med ”identitet”- som får en mer positiv innebörd. Identitetskrisen som beskrivs gör då att zigenarna inte vet vilka de är eller vilken riktning de är på väg. 1956 nämns inte kultur, men ”traditioner” och ”levnadssätt” tillskrivs liknande betydelse. Kultur blir här ett problem, något som hindrar zigenarna att bli en del av samhället, vilket också är målet. 2010 nämns kultur framförallt i form av konstnärlig kultur, men den ses också som viktig för romska barn och ungdomars ”identitet”, vilket gör att betydelsen blir flytande. Kultur blir också en ”rättighet”, och den romska kulturen är *en del* av den svenska kulturen, vilket är en stor skillnad. Detta framställs dock inte heller entydigt, då det ibland tyckt finnas behov av interkulturell kommunikation, vilket är en artikulering av skillnad mellan den romska kulturen och den svenska.

I inledningen av uppsatsen citerade vi 2010 års utredning där de konstaterade att perspektivet tidigare var majoritetens och att det nu vara frågan om ett nytt förhållningssätt. Däremot är detta inte unikt för den senaste utredningen; alla tar på olika sätt avstånd från det som skett tidigare. 1956 togs avstånd från den romantiska traditionen och vidskepliga föreställningar, nu var det fakta och vetenskap som gällde. 1975 tas det avstånd från den tidigare politiken som bara fokuserat på yttre omständigheter, nu kommer även romernas inre liv in i bilden. Detta kan delvis ses som ett slags återinförande av den romantiska traditionen, där zigenarnas själ får betydelse för politiken, fast här med annorlunda innebörd. 2010 tas avstånd från nästan allt, det nutida samhällets rasism och tidigare paternalistiska och skuldbeläggande politik. Det sociala är skärskådat, och avslöjat för vad det verkligen är, och de mänskliga rättigheterna tar plats som vägen bort från rasismen. Alla utredningarna artikulerar sin egen överlägsenhet vad det gäller analytisk skärpa och modernitet. Detta är också det tydligaste exemplet på just den artikulering och det skapande av antagonism som Laclau och Mouffe beskriver som nödvändigt för att definiera politik.

6 Avslutande diskussion

Syftet med denna studie var att genom en diskursteoretisk ansats visa hur gruppen romer har konstruerats som politiskt problem i offentliga utredningar mellan 1956 och 2010. Den avslutande frågan blir därmed om vi levt upp till detta syfte?

Ett av de viktigaste resultaten från denna uppsats är att entydigheten kring det politiska problemet, precis som diskursteorin menar, aldrig var fullständig. Varken inom utredningarna, men framförallt inte mellan dem. Detta leder också till insikten att frågan om romer som politiskt problem inte är ”färdigdefinierat” i och med den senaste utredningen. Snarare är det just det vi kan hävda med säkerhet; betydelsen av problemet kommer att ändra karaktär och förskjutas. Hur kan vi dock enbart spekulera i.

På detta sätt blir heller inte ”historien” färdigdefinierad. En av de författare som citerats mest i denna uppsats; Norma Montesino Parra, är enligt oss alltför entydig i sin beskrivning av statens förhållningssätt gentemot romer i Sverige. Vi skulle vilja hävda att politiken och föreställningarna om romer varit mycket mer konfliktfylld och full av motsägelser, och då har vi dessutom bara granskat statliga utredningar. Ännu fler antagonismer hade nog gått att finna om vi granskade och jämförde flera dokument från samma tid, eller jämfört med andra diskurser, tex litteratur och media. Detta ser vi som en brist med alltför ”kategoriserande” forskning, där motsägelser undertrycks och världen blir ganska entydig. Vi vill dock hävda att det inte finns något egenvärde i att strukturera någonting logiskt, om det leder till ett uteslutande av delar som talar mot den skapade logiken. Oftast är också paradoxerna mer intressanta, det är ju där vi ser att politiken och samhället kan vara annorlunda. Det är kanske just dessa paradoxer, eller antagonismer, som är våra huvudsakliga resultat, vilket leder till frågan om vi då har uppnått syftet; där svaret är både ja och nej. Ja, för att vi visat hur utredningarna gör problemen gällande, nej för att vi inte kunnat visa detta entydigt. Våra slutsatser resulterar inte i några flödesscheman eller fyrfältare. Detta får dock sin förklaring av Winther Jørgensen & Phillips, fixeringen av en diskurs är bara en idealtyp (2000:58), eller som Laclau och Mouffe säger; övergången från element till moment är aldrig avslutad (Laclau & Mouffe 2001:106f).

En ständigt återkommande tanke då vi skrev denna uppsats är hur vi själva skulle formulera problem och skriva en utredning om romer som politiskt problem. På många sätt kan de teorier vi har använt oss av här kännas aningen svåra i politiska sammanhang, vilket såklart kan ses som en nackdel. En enkel slutsats redan innan vi började med analysen var tex att politiken – med vår teoretiska utgångspunkt – var rasistisk. Då den postkoloniala utgångspunkten är att kategorisering

per definition leder till över- och underordning blir det svårt att formulera en strategi för romer. Som vi skrev redan i inledningen är politikområdet som sådant grundat i en paradox. Då den strävar efter lika möjligheter och rättigheter, kategoriserar den också människor på ett sätt som *i sig* skapar och upprätthåller skillnad. Detta gäller även andra politiska områden, tex jämställdhet, där särbehandling kanske också motverkar sitt syfte i vissa sammanhang. Det förstärker en uppdelning av två binära kön, som är problematiska ur ett maktperspektiv.

Ett resultat av en så bred definition av rasism blir också, precis som vi noterade i den senaste utredningen, att alla (men då ingen särskild) får skulden för rasismen. Å andra sidan finns det kanske inget egenvärde i att lägga skuld på enskilda aktörer och hävda att en grupps marginalisering är deras ansvar, bara för att få någon att skylla på. Jakten på skuld syftar ofta till att finna roten till de problem politiken ska lösa. Därför kan förslag på politik från utredningarna, i de fall de väljer en av problemförklaringarna framför andra, ses som en hegemonisering av den mångtydiga diskursen. Då rasismen i den senaste utredningen ses som strukturell blir det också svårt att formulera en strategi – vilket leder till en ”förenkling” i de praktiska förslagen. Rasismen finns överallt, men de politiska åtgärderna är alltid begränsade. På detta sätt kan vi också dra en parallell till det postkoloniala, där bidraget kanske mer bör ses som en form av *synliggörande* av rasistiska diskurser. Kanske är det också detta synliggörande den senaste utredningen syftar till, även om det i deras fall också bygger på tanken om en sanning i singularis.

Synliggörandet av diskurserna var dock inte alltid lika lätt. Språket i den senaste utredningen är på många sätt ett vi är vana att höra – vi är en del av den diskursen. Ofta kändes formuleringarna både självklara och objektiva vid en första anblick, då den stundtals upprepade objektiva diskurser idag, att hälsa är en förutsättning för ett bra liv, att grundskoleutbildning både är en rättighet och nödvändighet för inträde på arbetsmarknaden osv. Att tolka detta som uttryck för någon specifik uppfattning om romer som politiskt problem blev till en början svårt. Det krävdes fler läsningar för att ta sig bortom det som först mötte oss som läsare. I tidigare utredningar finns gott om formuleringar som skulle – med modernt språkbruk – få många politiker att göra en pudel.

7 Referenser

Böcker

- Acton, Thomas. *Gypsy politics and social change*. 1974, Routledge & Kegan Paul Ltd, London
- Alvesson Mats, Sköldberg, Kaj. *Tolkning och reflektion*. 1994, Studentlitteratur, Lund
- Bergström, Göran, Boréus, Kristina. *Textens mening och makt, metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 2005, Studentlitteratur, Lund
- Boréus, Kristina. *Högervåg, nyliberalismen och kampen om språket i svensk debatt 1969-1989*. 1994, Tidens förlag, Stockholm
- Börjesson, Mats, Palmblad, Eva (red). *Diskursanalys i praktiken*. 2007, Liber, Malmö
- de los Reyes, Paulina. *Mångfald och differentiering*. 2001, Arbetslivsinstitutet, Stockholm
- de los Reyes, Paulina, Molina, Irene, Mulinari, Diana. *Maktens (o)lika förklädnader, kön klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. 2002, Bokförlaget Atlas, Stockholm
- de los Reyes, Paulina, Mulinari, Diana. *Intersektionalitet, kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. 2005, Liber, Malmö
- Eriksson, Catharina, Eriksson Baaz, Maria, Thörn, Håkan (red). *Globaliseringens kulturer, den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*. 2005, Bokförlaget Nya Doxa, Nora
- Hill, Michael. *The public policy process*. 2009, Pearson education, Harlow
- Laclau, Ernesto, Mouffe, Chantal. *Hegemonin och den socialistiska strategin*. 2008, Glänta produktion/Vertigo förlag, Göteborg/Stockholm
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal. *Hegemony and the socialist strategy*. 2001 Verso, London
- Lindgren, Lena. *Utvärderingsmonstret, kvalitets- och resultatmätning i den offentliga sektorn*. 2006, Studentlitteratur, Lund
- Lucassen, Leo, Willems, Wim, Cottaar, Annemarie. *Gypsies and other itinerant groups*. 1998, Macmillan/St. Martin's Press, London/New York
- Montesino Parra, Norma. *Zigenarfrågan, intervention och romantik*. 2002, Socialhögskolan, Lund
- Palosuo, Laura. *En inventering av forskningen om romer i Sverige*. 2009 Universitetstryckeriet, Uppsala

Peterson, Abby, Hjerm, Mikael. *Etnicitet, perspektiv på samhället*. 2005, Gleerups, Malmö

Prins, Baukje. *The standpoint in question*. 1997, Utrecht¹²

Sjögren, David. *Den säkra zonen, motiv, åtgärdsförslag och verksamhet i den särskiljande utbildningspolitiken för inhemska minoriteter 1913-1962*. 2010, Print och Media, Umeå universitet, Umeå

Svenning, Conny. *Metodboken*. 2003, Lorenz förlag, Eslöv

Tedros, Adiam. *Utanför storstaden, konkurrerande framställning av förorten i svensk storstadspolitik*. 2008, Göteborgs universitet: Förvaltningshögskolan, Göteborg

Wikström, Hanna. *Etnicitet*. 2009, Liber, Malmö

Winther Jørgensen, Marianne, Phillips, Louise. *Diskursanalys som teori och metod*. 2000, Studentlitteratur, Lund

Artiklar

Hall, Stuart. "När inträffade "det postkoloniala"? Tänkande vid gränsen". I *Globaliseringens kulturer, den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*. 2005, Thörn, Håkan (red) s. 81-100, Bokförlaget Nya Doxa, Nora

Mohanty, Chandra Talpade. "Med västerländska ögon, feministisk forskning och kolonial diskurs" I *Globaliseringens kulturer, den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*. 2005, Thörn, Håkan (red) s. 195-210, Bokförlaget Nya Doxa, Nora

Räthzel, Nora. "Teorier om rasism", I *Etnicitet, perspektiv på samhället*, 2005, Hjerm, Mikael (red) s. 59-73, Gleerups, Malmö

Sannerstedt, Anders. "Implementering – hur politiska beslut genomförs i praktiken", I *Politik som organisation – förvaltningspolitikens grundproblem*, 2005, tredje upplagan, Rothstein, Bo (red) s.18-48. SNS förlag, Mölnlycke

Internet

Webbplats 1: <http://www.sweden.gov.se/sb/d/11787/a/122733>, *Stärka minoritetsrättigheter* (29 april 2011)

Webbplats 2: <http://www.nordicacademicpress.com/o.o.i.s?id=52&vid=485>, *Varför försvann ordet "zigenare"?* (10 maj 2011)

¹² Det framgår inte i varken boken eller på UBs hemsida vilket förlag boken ederats hos.

Webbplats 3: <http://www.unt.se/uppsala/forskare-befaster-bilden-av-romer-310005.aspx>,
Forskare befäster bilden av romer (15 maj 2011)

Webbplats 4: <http://www.sweden.gov.se/sb/d/1522/a/13504>, *SOU, Ds och remissförfarandet* (5 maj 2011)

Offentligt tryck

Ds A 1975:8 *Zigenare i Sverige: redogörelse över försöksverksamhet för utomnordiska zigenare samt förslag till åtgärder*

Prop. 2008/09:158 *Från erkännande till egenmakt – regeringens strategi för de nationella minoriteterna*

SOU 1956:43 *Zigenarfrågan. Betänkande avgivet av 1954 års zigenarutredning*

SOU 2005:41: *Bortom Vi och Dom – teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*

SOU 2010:55 *Romers rätt – en strategi för romer i Sverige*